

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS CORS DE JESÚS I MARIA

Josep Amengual i Batle, MSSCC

Amb el present assaig oferim un context juridicoteològic i pastoral sobre la figura del Visitador de les congregacions religioses femenines fundades a Mallorca al llarg del segle XIX.

El simple recurs a l'etimologia del terme «visitador» ens transporta a una persona que, revestida d'autoritat, des de fora es dirigeix a una altra.

La figura del visitador, en l'àmbit eclesiàstic, és molt antiga, i, en principi, pressuposa que alguna cosa fora del normal ha succeït. Els visitadors van proliferar en temps de la Contrareforma,¹ i s'han nomenat quan l'autoritat eclesiàstica ha hagut de corregir desviacions jurídiques, morals i doctrinals. Tot i això, les visites pastorals dels bisbes han revitalitzat moltes diòcesis.² Altres tipus

---

¹ Vegeu qualque dada: Bernhard Sanni (1638 - + ?), franciscà reformat, i Visitador General; Bartolomeo Gavanto, (Monza 1570 - Milà, 1638 o 1640), de l'orde de Clergues Regulars de Sant Pau, o Barnabites, en la qual fou Visitador i Assistent del Superior General; Giovanni Antonio Bianchi (Lucca 1686-1758), franciscà observant, i Visitador de la Província de Bolonya; Petrus Blomevenne (Leiden, 1466-1536), cartoix i Visitador de la província cartoixana del Rin; Diego de Avellaneda, (nascut a Granada* - +Toledo 1598), jesuïta, que exercí el càrrec de provincial i de Visitador de la Província de Castella; Bernardo Gutiérrez (+ 1608 o 1617), cistercenc, i Visitador general de l'orde, cf. Johannes Friedrich SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Kanonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*. III, *Die Geschichte der Quellen und Literatur von der Mitte des 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart: Ferdinand Enke 1880, pàg. 152, 476-477, 512, 677, 729, 732, respectivament.

² Josep AMENGUAL I BATLE, *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració (1563-1800)*. Volum II. (Refaubetx/12. Lleonard Muntaner Editor), Palma 2002, pàg. 35-38, amb bibliografia referent a Itàlia, Alemanya i França. Existien els visitadors sinodals, como ho podem llegir a Lorenz VON DRIPT (1633 - + Paderborn 1686), *Speculum*

de visites són les apostòliques a una diòcesi,³ als seminaris,⁴ a un institut religiós, etc.⁵ En els regnes europeus⁶ esdevingué un recurs imprescindible per a controlar les situacions més complicades.⁷ En temps del despotisme il·lustrat, l'arquebisbe de Saragossa, i posteriorment de València, i ministre general dels franciscans menors, Joaquim Company Soler (Alacant 1732 + València 1813), proposava un visitador espanyol per als ordes religiosos, proposta realista que no va arribar a quallar.⁸

Quant al nostre objectiu, observarem com el títol de Visitador s'introdueix en la primera congregació mallorquina que va tenir un horitzó universal, quant a la seva difusió, atesa la seva finalitat, també universal. Aquesta congregació va ser la de les Filles de la Misericòrdia, des de la qual la figura del visitador va passar a la resta de les vuit congregacions que eren de dret diocesà. Aquests instituts religiosos, l'any 1902, van ser integrats en

---

archidiaconale, sive praxis officii et visitationis archidiaconalis, in Gratiam vicariorum generalium, archidiaconorum, aliorumque visitorum synodaliū et curam animarum habentium compilatum. 1676, citat per Friedrich SCHULTE, Die Geschichte der Quellen und Literatur des Kanonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart. III, pàg. 149.

³ Cf. Johann Nepomuk ENDRES, (1731 - Würzburg 1791), *Discursus pol. jurid. de recusatōne visitoris apostolici censuris eccles. ac interdicto haud facile vindicanda. 1760, citat per Friedrich SCHULTE, Die Geschichte der Quellen und Literatur des Kanonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart. III, pàg. 244.*

⁴ Aquesta visita als seminaris d'Espanya es va realitzar durant els anys 1933-1934. Per cert, el que fou bisbe de Pamplona, i, posteriorment, arquebisbe de València, el salesià Marcelino Olaechea, va ser el visitador del Seminari de Mallorca, i la seva relació el presenta bastant bé, Vicente CÁRCEL ORTÍ, *Informe de la visita apostólica a los seminarios españoles en 1933-1934*. Salamanca: Pontificio Colegio Español de San José-Roma, Ediciones Sígueme 2006.

⁵ Hi hagué altres visitadors per a entendre en causes criminals dels eclesiàstics. Cf. Alfonso VILLAGUT, *Speculum visitorum seu commissariorum, seu methodus procedendi, processusque formandi in causis criminalibus contra clericos per saeculares*, Venetiae 1601, citat per SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Kanonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart. III, pàg. 475.*

⁶ G. ROCCA, «Visita. 4. Elenco di v. Apostoliche, ordinate dalla S. C. dei Religiosi tra il 1908 e il 1960», a *DIP*, 10 (2003) 142-146.

⁷ G. ROCCA, «Visita», a *DIP*, 10 (2003) 112-114.

⁸ ÁLVAREZ GÓMEZ, *Historia de la Vida Religiosa*. III, pàg. 556.

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES
MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS
CORS DE JESÚS I MARIA

---

l'«Institut Diocesà de Caritat», una vegada que Roma va publicar la constitució apostòlica *Conditae a Christo*, de dia 8 de desembre de 1900,⁹ el contingut de la qual va ser desenvolupat en les *Normae* de dia 28 de juny de 1901,¹⁰ en vistes a revisar i adaptar les constitucions d'aquestes congregacions, que, per primer cop, eren reconegudes canònicament com a instituts religiosos. Fins llavors, canònicament eren meres associacions piadoses, tractades, això sí, amb esquemes propis de la vida dels religiosos, i per la Congregació de Bisbes i Regulars, antecessora de les congregacions una per als Bisbes, i l'altra per als Religiosos.

Aquesta constitució, en darrer terme, va ser provocada pel cardenal de Santiago. Els documents que podem conèixer mostren que el règim de les diòcesis, amb els nous instituts s'havia complicat, tenint present que en els bisbes hi faltava un hàbit d'exercir el seu

---

⁹ *Enchiridion de statibus perfectionis. I: Documenta ecclesiae sodalibus instituendis*. Collectanea Sacrae Congregationis de Religiosis, 1), Romae: Officium Libri Catholici 1949, núm. 241, pàg. 241-247. Publicada a *Acta Leonis XIII*, XX (1900) 317-327, i a *Acta Sanctae Sedis*, 23 (1900), 341-347. SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos simples*, pàg. 260-266. En rigor, en els instituts laïcals aquesta visita s'havia de dir domèstica, i no canònica, atès que es fundava en la potestat de jurisdicció, segons que ho escriu Iosephus PEJŠKA, *Ius Canonicum Religiosorum*, Friburgi Brisgoviae: Herder 1927, pàg. 339-340. A les pàg. 240-242, explica què és la visita, el seu objecte, la seva classe i la forma de la visita.

¹⁰ Vegeu les *Normae secundum quas Sacra Congregatio Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandi novis institutis votorum simplicium*, Romae: Typis S. C. de Propaganda Fidei 1901, núm. 256. Ens servim de l'edició d'Eutimio SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos simples según las Normae de la Santa Sede (1854-1958). Introducción y textos*, (Studia Urbaniana, 42), Roma-Madrid: Pontificia Università Urbaniana 1993, pàg. 292: *Si agitur de visitatrice deligenda pro aliqua provincia vel domo, vel pro particulari negotio, in potestate solius moderatricis est eam designare. Si vero visitatrix generalis pro toto Instituto deputanda est, moderatrix generalis in ea designanda votum decisivum sororum sibi a consiliis adhibere debet, si eam extra gremium ipsius Consilii eligere velit. Debet autem Semper eligi soror votorum perpetuorum*. Ens servim d'una còpia mecanografiada, per a ús intern dels MSSCC, que empraren per a preparar l'aprovació definitiva de les Constitucions, que tingué efecte el 24 de gener de 1949. Vegeu-ne l'edició bilingüe: *Constitutiones Missionariorum SS. Cordium Jesu et Mariae (Mallorca). Versione hispanica et fontium annotatione aucta*. Palmae Maioricarum: Typis SS. Cordium MCMXLIX, pàg. 256, nota 1.

ministeri amb uns límits, que són els que imposa reconèixer que hi ha institucions plenament catòliques i canònicament reconegudes, sobre les quals la seva decisió ha de respectar drets d'altres persones i ministeris d'altres responsables, en nom de la mateixa Església.¹¹ Es tracta de reconèixer una mínima sinodalitat, esperit ben tradicional.

Amb tot, en els ordes religiosos, des d'antic, va existir l'ofici de visitador, que exercien aquells religiosos designats a l'efecte. El Monestir de la Real (Mallorca) va conèixer les visites que organitzava l'abadia mare de Poblet (Catalunya), que controlava la seva filial insular, mitjançant visitadors de la seva federació monàstica, visita que va resultar excessivament onerosa per a la comunitat mallorquina.¹²

En temps moderns, el superior o superiora General, així com els provincials, tant en instituts masculins com femenins, han estat per ofici visitadors dels seus instituts. En aquests casos la visita ha perdut el sentit d'una inspecció, que presumeix un desordre, i ha cobrat més el seu valor pastoral en els bisbes.

És de sobres conegut com les visites apostòliques realitzades en els nostres dies han estat provocades per reals o suposades

---

¹¹ Per a la gestació de la Constitució, vegeu Eutimio SASTRE SANTOS, «Una exposición del arzobispo de Santiago de Compostela, José, Cardenal Martín Herrera, origen de la *Conditae a Christo*, 8 diciembre 1900», a *Hispania Sacra*, 54 (2002), 244-290.

¹² Vegeu una sola determinació, de 1641, en el *Llibre de los Decrets del M[ol]t Il·l[ustr]e Señor Ab[a]d. 1807*. [Comença dia 18-12-1641, f. 1r], f. 1v: «Als 18 de 10bre. 1641 congrega lo Sr. Don Abbat el St. Convent representan los gastos havian causades las dos visitas que en lo dit curs de sinch anys an vingut a esta casa la Real per orde de nostres Reverendíssims Pares Vicaris Generals Talavera y Dionisio Ferrer, y veyent lo St. Convent los accessius gastos an causat los visitados en lo discurs de dits sinch anys que fan summa circa cinquanta lliuras, determina, nemine discrepante que's supliqui a nostre Rvm. Vicari Gral y difinidors que com es dit esta casa era imposibilitade de poder sustentar gastos tant ascessius (sic)». Dec aquesta informació a l'arxiver del Santuari de Lluc, Sr. Pep Adrover Barceló.

desviacions disciplinàries i teològiques.¹³

Si feim una mirada als visitadors, *a priori*, podrem asseverar que tots eren clergues, i això per dues raons. La més forta consistia en la suposada incapacitat de la dona per exercir responsabilitats de govern,¹⁴ en general, encara que hi hagués reines canonitzades i altres sense canonitzar que no van ser inferiors als reis. Alguna d'aquestes va exercir una jurisdicció eclesiàstica determinada. El mateix diguem de santes fundadores i abadesses. La segona raó prové del fet que la jurisdicció eclesiàstica es confia als homes i, normalment, a clergues.

Precisem que els visitadors són prevists en el codi de dret canònic,¹⁵ que permet que les visites també s'hagin encomanat a algunes dones.

---

¹³ G. ROCCA, «Visita», a DIP, 10 (2003) 112-114.

¹⁴ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 44, cf. 107. A la primera pàgina citada, addueix un text d'ULPIÀ, jurista romà que visqué entre els anys 170-223. Cf. *Domitii Ulpiani fragmenta*, Tit. XI: *Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem impuberibus duntaxat propter aetatis infirmitatem; feminis autem [tam] impuberibus quam puberibus et propter forensium rerum ignorantiam*. El text és recollit a *Tituli ex corpore Ulpiani, a Corpus Juris Civilis Justiniani. Adjectis recentioribus quorundam imperatorum constitutionibus, et consuetudinibus feudorum: nec omissis Canonibus, qui vulgo Apostolici crediti sunt: Item adjectis, quae hodie supersunt, veterorum monumentis, Videlicet Legum, XII. Tabularum, Institutionum Caji, Titulorum Ulpiani, et Sententiarum Pauli. Adjectis demum Universarum legum collationibus, et argumentis*, II, Augustae Taurinorum: Typographia regia 1757, columna 1438. Un antecedent, entre molts, el tenim a Ciceró: *Pro Murena*, 11,12: *Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores tutorum potestate esse voluerint: hi invenerunt genera tutorum quae potestate mulierum contineretur*.

¹⁵ Jesús TORRES, «Visita. IV. It. CIC²», a *Dizionario degli Istituti di perfezione*, 10 (2003), 128-129, especialment 128. En endavant citarem aquesta obra com a DIP. Vgeu H. HACK, «Visitation, kanonische», dins *Lexikon für Theologie und Kirche*, 10 (²1965), 814, que no aporta cap novetat; diguem el mateix de Johann HIRNSPERGER, «Visitation. II. Kirchenrechtlich», *Lexikon für Theologie und Kirche*, 10 (³2006), 818. El *Diccionario teológico de la Vida consagrada*, APARICIO RODRÍGUEZ, Ángel CANALS CASAS, Joan, (eds.), Madrid: Publicaciones Claretianas 1989, no al·ludeix el tema.

La multiplicació de congregacions femenines de vots simples, en el segle XIX

La figura del visitador que ens ocupa té les seves arrels en l'immens camp de les noves formes de vida religiosa, protagonitzada en la major part per dones, que els bisbes i els papes acolliren amb una mentalitat guiada per una ideologia periclitada¹⁶ que desconfiava de les possibilitats de la dona. A més, empíricament, la dona oferia mostres innumbrables de realitzacions arriscades i evangèliques. Però a la mentalitat imperant, i, en concret, dins l'Església, s'hi agregava un escull infranquejable, format per uns codis legals propis de la Cristiandat, i inadequats en la societat del liberalisme. Aquesta desconfiança sobre el laïcat, i més, el femení, té una tradició antiquíssima, que, en les normes canòniques, data del segle V, quan l'església gal·loromana va elaborar els coneguts *Statuta Ecclesiae Antiqua*, que, en la tradició canònica hispana, una de les més consolidades de l'antiguitat, es van assumir com si fossin del IV Concili de Cartago, de l'any 399.¹⁷ Aquests suposats cànons 98 i 99 imposen el silenci a la dona, per més que sigui docta i santa, i al laic hom li prohibeix ensenyar davant dels clergues, llevat del cas en què aquests els ho demanin.¹⁸

Tals prohibicions van ser acollides en l'anomenat *Decretum Gratiani*,¹⁹ base del dret canònic, revisat en temps de Gregori XIII,

---

¹⁶ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 32.

¹⁷ Carl Joseph HEFELE, *Conciliengeschichte. Nach den Quellen bearbeitet*, II, (Herder'sche Verlagshandlung), Freiburg im Breisgau 1856, pàg. 61-65. Ch. MUNIER, «*Statuta Ecclesiae Antiqua*», a *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, II, Casale Monferrato: Marietti 1984, 3304-3306; ID., *Statuta Ecclesiae Antiqua*, a *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, DI BERARDINO, Angelo, (ed.), II, (Institutum Patristicum Augustinianum. Roma), Casale Monferrato: Marietti 1820, ²2008, cols. 5113-5115.

¹⁸ *Statuta Ecclesiae Antiqua*, Charles MUNIER, (ed.), a *Concilia Galliae A. 314-506*, a *Corpus Christianorum Latinorum*, 148, Turnhout: Brepols 1963, pàg. 188.#

¹⁹ *Corpus Juris Canonici Academicum* [...] P. LANCELLOTTI, Christoph. Henr. FREIESLEBEN, Aliàs Ferromontani, I: *Decretum Gratiani*. (Impensis Thurnissi, Joh. Rudolphi Filii, Bibliop. & Typogr.), Coloniae Munatiana, 1757, Decreti Prima Pars, Distinctio XXIII, C. XXIX: col. 78: *Mulier in conventu viros docere, non permittitur. Item ex Concilio Carthaginen. IV. C. 98. & 99. Mulier, quamvis docta et sancta viros in conventu docere non*

per una comissió en la qual el mallorquí Miquel Tomàs Taxequet va ser el protagonista.²⁰ No obstant això, el camaldulenc Giovanni Graziano, quan va compilar aquesta documentació, per l'any 1140, es va permetre postil·lar que, en cas de necessitat, la dona podia batejar,²¹ excepció recollida en les actes del concili de Trento, i que dependria de la força que, en els segles XII i XIII, van prendre els moviments de reforma laicals.²² Va ser un tènue avanç.

II. Les fundacions de congregacions a Mallorca (ss. XVIII-XIX)

1. El matrimoni i la vida religiosa no esgoten les possibilitats de la mística i de la missió de servei de la persona. L'alternativa de les beguines i els begards, de les beates i terciàries modernes

Des de la segona implantació del cristianisme a les Illes Balears, que va començar el 1229 i va culminar el 1287, amb la conquesta de Menorca, contemporàniament a la vida monàstica i a la dels ordes mendicants existien els begards i les beguines, que vivien sense vots, almenys no els emetien públicament, i oferien serveis de caritat i d'evangelització. El Beat Ramon Llull esmenta aquestes persones, de vegades com a terciàries o terciaris franciscans. A

---

praesumat. Laicus autem praesentibus Clericis (nisi ipsis rogantibus) docere non audeat.

²⁰ Mary E. SOMMAR, *The Correctores Romani: Gratian's Decretum and the Counter Reformation Humanists*, Wien: LIT Verlag 2009, pàg. 59, 61, 77, etc.

²¹ *Corpus Juris Canonici Academicum*, I, *Decreti Tertia Pars, De Consecratione*, Dist. IV, C. XX: *Non praesumat mulier baptizare. Item ex Concilio Carthaginensi IV. C. 99 & 100. Mulier, quamvis docta, et sancta, viros in conventu docere, vel aliquos baptizare non praesumat. Gratian: Nisi necessitate cogente. Unde Urbanus Papa II. super quibus consuluit, etc. ut sup. in tractatu Conjugii: ubi de compatribus agitur.* En la Bul·la d'unió dels armenis, 22-11-1439, inserida en les actes del concili de Ferrara-Florència, es declara que la dona, i fins i tot un pagà o un heretge poden batejar vàlidament, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, J. ALBERIGO – J. A. DOSSETTI-P. JOANNOU – Claudio LEONARDI – P. PRODI – H. JEDIN, (eds.), (Istituto di Scienze Religiose), Bologna, ³1973, pàg. 543.

²² Elías ROYÓN, *Sacerdocio: culto o ministerio? Una reinterpretación del Concilio de Trento*, (Publicaciones de la Universidad Pontificia Comillas Madrid), Madrid 1976, pàg. 165-167.

més, com faria poc després el rei Sanç, els va fer un llegat en el seu testament.²³ Aquestes persones, que vivien a ca seva, o en petites comunitats, segons les característiques del beguisme mediterrani, van tenir les seves continuadores en les beates de l'Edat Moderna, en les Terciàries, o Terceroles, i en els Terciàris del segle XVIII, o els beateris de l'entorn dels orígens de la Puresa.²⁴ De tant en tant, algunes d'aquestes persones volien viure la seva mística del seguiment de Crist en comunitat, per a això necessitaven una aprovació episcopal, segons que demana l'eclesiologia elemental.

Els temps de l'Humanisme, a Mallorca sorprenentment vinculat al Lul·lisme, van originar noves experiències, com la de la «Criança», obra de la beguina Elisabet Cifre (1510), institució dedicada a l'educació de les filles de ciutadans i cavallers, que té molt pocs antecedents a Europa, si és que n'existeix algun.²⁵ Almenys les històries de l'educació no els registren. La «Criança», tenia un centenar d'internes, i va perdurar fins a temps molt recents. La Il·lustració va ajudar que les persones de tarannà evangèlic obrissin nous camins que els portarien a la vida segons la «caritat pràctica», com l'any 1798 va esdevenir a Felanitx, amb el rector menorquí Mn. Antoni Roig i Rexart, que, amb unes dones, les beguines de llavors, va fundar la Casa de la Caritat,²⁶ que al llarg

---

²³ Pau MORA – Lorenzo ANDRINAL, *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*, I: 1232-1360. *Abaciologi*, Palma de Mallorca 1982, pp. 441-442. En l'*Escola P. Joaquim Rosselló i Ferrà*, en el curs 2014-2015, hem impartit una matèria que porta el títol: *Fonaments del feminisme cristià a l'Edat Mitjana. Les Beguines*.

²⁴ Margarita JUAN MESTRE, *Una insigne balear. Madre Cayetana Alberta Giménez. Instituciones, Escuela Normal y Congregación*, II, Palma de Mallorca 1986, pàg. 1269-1270, etc.

²⁵ Els diversos autors, que treballaren en l'extensa obra dirigida per Bernabé BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, (coord.), *Historia de la acción educadora de la Iglesia en España*. I: *Edades Antigua, Media y Moderna*. II. *Edad Contemporánea* (BAC Maior 49 y 54), Madrid: Católica 1996 i 1997 no esmenten aquesta institució, ni cap altra d'anterior. Ens remetem a la propera publicació d'un treball sobre «Les arrels lul·lianes d'Elisabet Cifre: fundadora de la Criança, la primera institució mallorquina, per a l'educació de la dona», dins *Educació i Història*.

²⁶ Josep AMENGUAL I BATLE, *Mn. Antoni Roig i Rexart, peoner de la caritat i de l'evangelització, Fundador de les Germanes de la Caritat*, Palma de Mallorca 1987, pàg. 59-64.

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES
MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS
CORS DE JESÚS I MARIA

---

del segle XIX va aglutinar altres cases semblants fins que el bisbe Cervera va donar a aquesta institució una empara canònica.²⁷

Per això, creiem que la proliferació d'instituts religiosos assistencials i educatius respon a una doble necessitat. La primera neix de l'exigència interna que tenen moltes persones de viure la seva fe i la seva caritat en comunitat, i amb serveis als pobres, a la infància i a la dona.

La segona urgència prové de l'exterior, i que, circumstancialment, al segle XIX, es va aguditzar amb la supressió dels ordes religiosos, que va deixar sense atencions mínimament organitzades els pobres, i va eliminar moltes escoles per a la infància. Aquí no entrem en el debat sobre si la urgència de serveis escolars i dels destinats a la salut, a la vellesa va ser provocada per la Guerra del francès, o de la independència, o per la desamortització i l'exclaustració definitiva, provocada pel ministeri de Mendizábal.²⁸ El que ofereixen les estadístiques és que, des del concili de Trento (1545-1563), l'Església es va avançar a la monarquia i als municipis en la promoció de l'educació. És conegut el conflicte del bisbe Diego Escolano, el qual en el sínode va prescriure que tot municipi que tingués més de 300 veïns havia de tenir una escola. Gairebé literalment va reproduir aquesta norma el bisbe Pere d'Alagó, el 1691. Els jurats del Regne i els de les viles s'hi van oposar, i fins i tot van ser recolzats pel rei Carles II. La norma va quedar sense efecte.²⁹

És important comptar amb una evolució de la consciència de la societat occidental, en la qual la dignitat de la persona adquiria

---

²⁷ Josep AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat i altres intervencions dels Bisbes Cervera i Campins», dins *Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 68 (1990 [1991]), 6172. Aquest assaig, encara útil, ha de ser actualitzat.

²⁸ Maitane OSTOLAZA ESNAL, *Entre religión y modernidad. Los colegios de las Congregaciones Religiosas en la construcción de la sociedad guipuzcoana contemporánea, 1876-1931*, Bilbao: Universidad del País Vasco - Euskal Herriko Unibertsitatea 2000, 93-94.

²⁹ Josep AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca: entre la pastoral i la política (1572-1962)*, Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics 2002, pàg. 78-82. Cf. OSTOLAZA ESNAL, *Entre religión y modernidad*, pàg. 88.

dimensions socials i polítiques, si més no embrionàries. La màxima *Sapere aude*, «atreveix-te a pensar», d'Horaci, difosa per Sant Agustí, i presa com a projecte per la Il·lustració, per Immanuel Kant,³⁰ per osmosi es difonia entre les dones, encara que sense que en traguessin conseqüències generals, que només en el segle XX han tingut un reconeixement polític. Inicialment, l'Església catòlica ha pres temorenques mesures pràctiques, incorporant la dona a les seves esferes d'elaboració biblioteològica i als centres de decisió pastoral i econòmica.

Afegim que l'animació espiritual que brindaven els convents va desaparèixer, i amb aquella la predicació de missions populars, panegírics, etc. Així, molts terciaris i terciàries van sentir l'imperatiu d'entrar en la vida de les parròquies, des de la qual van oferir serveis educatius, higiènics i sanitaris, que la societat liberal descobria, sense que comptàs amb persones disposades i pressupost econòmic adequat per a executar-los.³¹

Amb el que indicam, ens hem traslladat a la llinda del gran edifici de les congregacions mallorquines del segle XIX. W. J Callahan

---

³⁰ Cf. Josep AMENGUAL I BATLE, «*Intellectum ualde ama*. “estima intensament la intel·ligència”. Sant Agustí, *Ep.* 120,III,13,4», a *A la recerca del sentit de la Paraula. Miscel·lània d'Homenatge al Prof. Dr. Josep Rius-Camps*, a *Revista Catalana de Teologia*. 35/2 (2010), 581617 (311-347).

³¹ Pere XAMENA – Francesc RIERA, *Història de l'Església a Mallorca*, (Els Treballs i els dies, 29. Moll), Mallorca 1986, pàg. 271-272, 329-232. La *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 1-25, [Mallorca] 1989-2005, ofereix una informació històrica interessant sobre cada institut, tot i que no entra en les qüestions jurídiques que plantejam. Per a una visió sintètica, Pere FULLANA PUIGSERVER, «El bisbe Cervera i la vida religiosa a Mallorca», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 3 (1989), 275-276; ID., «La vida religiosa a Mallorca el 1901», a *Estudis Balearics*, 62-63 (1998-1999), 139-144; Josep AMENGUAL I BATLE, «L'Església de Mallorca en el canvi de segle. Un primer apropament a la relació de la visita *ad limina* del bisbe Rigobert Domènech i Valls, de 1917», dins *Clergat i poder en la Mallorca del canvi de segle: Miquel Maura i Montaner. Vè Simposium d'història social de la religió. 12 i 13 de Maig de 2003*. MARÍN GELABERT, Miquel À. (Editor), (Col·lecció *Historia Vitae Magistra*, 4), Postulació de la Causa de Canonització, [Mallorca], 2005, pàg. 11-67, on s'ofereixen dades referents sobretot a les escoles regentades per religioses. Hem triat aquests treballs, perquè donen una idea sobre les fundacions, i les repercussions socials d'aquestes, sense que tractin directament problemes canònics.

s'ha preguntat: «Que l'Església necessitès tants treballadors a la vinya religiosa és discutible.»³² És un punt de vista d'una persona que té resolta la vida. El que difícilment admet discussió és que la majoria de persones que van assumir la vida religiosa mai no es van plantejar la seva opció en aquests termes. No es preguntaven tant si l'Església els necessitava o no, sinó que eren immerses enmig de tota casta de necessitats, i no s'embolicaven amb discursos teòrics, mentre els malats i els infants eren arraconats. Directament i personalment s'afanyaven a donar curs al seu esperit de fe, i a sortir a l'encontre de les necessitats de la naixent societat industrial, moltes de les quals mai no van ser cobertes, ni avui tampoc ho són. A més, poques vegades van poder preguntar a un bisbe si l'Església els necessitava. D'aquí que, si s'interrogassin les persones que van protagonitzar aquella explosió religiosa, gairebé no entendrien la pregunta, perquè sovint els va costar molt ser admeses en les congregacions.

2. L'estudi de les institucions canòniques hispàniques en els seminaris conciliars

En un article de 1990,³³ i en la llarga biografia del P. Joaquim Rosselló, *Columna y antorcha*,³⁴ vam donar unes referències a

---

³² Sobre una visió general del nombre de fundacions religioses, té una certa utilitat William J. CALLAHAN, *La Iglesia católica en España (1875-2002)*, Barcelona: Crítica 2003, pàg. 156-159. Vegeu-ne la pàg. 158. En canvi, el voluminós *Manual de Historia de la Iglesia*, VIII: *La Iglesia entre la adaptación y la resistencia*, Hubert JEDIN (dir. gral.), Barcelona: Herder 1978, així com la monumental història del cristianisme, publicada a França, i de la qual utilitzam la versió alemanya, en el seu volum 11, amb prou feines es fan ressò d'aquesta ebullició de vida religiosa a l'Estat Espanyol. A la succinta bibliografia podem veure alguna obra publicada per algun mallorquí, sobre la vida cristiana a l'illa, amb poques repercussions en el text. Vegeu, *Die Geschichte des Christentums. Religion. Politik. Kultur. Altermum*, 11, *Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas (1830-1914)*, Jacques GADILLE, Jean-Marie MAYEUR, Edició alemanya per Martin GRESCHAT, Freiburg-Basel-Wien: Herder 2005. Poc més n'ofereix la de Juan María LABOA, *Historia de la Iglesia Católica*, V: *Edad contemporánea*, (BAC 598), Madrid: Católica 1999.

³³ AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat», pàg. 66-67.

³⁴ Josep AMENGUAL I BATLE, *Columna y Antorcha de la Iglesia de Mallorca. P. Joaquim Rosselló i Ferrà*, Madrid: 1996, pàg. 50-51, vam oferir algunes dades sobre els llibres de text que usaven en el Seminari de Sant Pere de Mallorca, que servien per a cursar les matèries que

una línia ideològica, present en els plans d'estudis dels seminaris espanyols,³⁵ que es va prolongar fins entrat el segle XX, un cert episcopalisme, que té les seves arrels en la mentalitat tendent al cesaropapisme de les monarquies absolutes europees, mentalitat que es va accentuar a mesura que en l'Edat Moderna van conèixer el dret romà. No endebades els plans d'estudi, encara després del concordat de 1851, provenien del govern, que fins i tot determinava quins havien de ser els llibres de text.³⁶

A França la monarquia i molts bisbes van derivar cap al gal·licanisme, que va aconseguir subjectar l'episcopat al monarca. Els reis espanyols no van ser tan durs amb els papes, però van aconseguir controlar tots els nomenaments episcopals, i d'una manera molt estricta a Amèrica a través del reial patronat. Que la historiografia no hagi gosat molt a desvetllar aquests fets provats, depèn més de la ideologia subjacent de l'historiador que de la realitat que presenten els documents, que és molt regalista.

Centrant-nos en la nostra qüestió, observem que els canonistes van aconseguir, des del segle XVII, un coneixement crític dels concilis romanovisigòtics, en els quals l'anomenat «tom», o proposta del rei condicionava les sessions d'aquelles assemblees. Els monarques europeus, amb els seus ministres, van fomentar una reforma de l'Església que tenia com a objectiu purificar les devocions de

---

versaven sobre l'antiga tradició canònica hispana.

³⁵ *Plan de Estudios para los Seminarios conciliares de España*, a *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca*, año 1º (1861), 92: «Año sétimo. [sic] Disciplina del Concilio de Trento y particular de España conforme á sus Concilios y Concordatos». A la pàg. 103, assenyala els llibres de text, sense totes les dades, que corresponen a Jean de GALLEMART, *Sacrosanctum Concilium Tridentinum*, Madrid: Miguel Escribano y Compañía de Impresores y Libreros del Reino 1779 y M. DE VILLANUÑO, *Summa Conciliorum Hispaniae quotquot inveniri potuerunt ad usque saeculum proximé praeteritum, epistolarum ad hispanos cum earum delectu, notis, novisque dissertationibus adornata*, I, Matriti: Apud Joachim Ibarra S. C. R. M. Typograph. MDCCLXXXIV. El títol original, del segle XVII, era: *Sacros. Concilij Tridentini canones et Decreta*, Claude Landry 1621.

³⁶ Evangelista VILANOVA, *Història de la Teologia cristiana*, III, *Segles XVIII, XIX i XX*, (Col·lectània Sant Pacià, Núm. XL), Barcelona 1989. 326, amb referències bibliogràfiques.

supersticions i tallar les intervencions dels papes, a través dels seus nuncis, a les esglésies que estaven en els seus respectius dominis. Sant Juníper Serra en va ser una víctima a Califòrnia. Per assolir aquesta fita, els regalistes es van servir dels textos canònics antics, en els quals, evidentment, les referències als papes eren pràcticament inexistent. I aquesta absència s'explica per moltes vies, com la que feia superflu el parer del Papa quan els concilis tractaven qüestions estatals. L'altra, prové del fet que els bisbes tenen un ministeri ple, que ha d'estar en comunió amb la resta de l'Església. En segon lloc, les comunicacions amb les esglésies existien, però no eren fàcils, a causa de la diversa seguretat en els viatges, i ateses les llargues i costoses comunicacions. En qualsevol cas, clares vegades els regalistes van recórrer a la primerenca tradició, anterior a Nicea (325), on els reis venturosament no hi apareixen per a res.

Per tant, quan aquestes circumstàncies havien canviat, aquelles pretensions dels reis de la casa d'Àustria, i, sobretot, els borbons, eren, en realitat, anacròniques. En tot cas, per a reformar l'Església cal prescindir completament dels reis, entre altres motius, perquè no tenen cap encàrrec neotestamentari per a intervenir-hi. És una comprovació que qualsevol lector sigui o no cristià pot fer. A més, un retorn a les fonts no vol dir tornar als segles altomedievals, sinó, en tot cas, a l'era apostòlica i postapostòlica, quan els emperadors eren encara perseguidors. El que pertoca a les persecucions s'ha de matisar, però aquells temps no eren fàcils per als cristians. Eren de persecució.

Llavors, aquesta permanència de la formació d'història del dret canònic que donaven en els seminaris i en les facultats de teologia i de dret civil i canònic va crear una mentalitat episcopal més conscient dels seus poders que dels seus serveis.

Tot coincidia amb la supressió dels ordes religiosos exempts, i amb la contemporània multiplicació dels col·lectius empobrits, tant des de l'angle absolut, és a dir, el nombre de persones marginades augmentava en la societat inicialment industrial, com també

era més escandalosa la pobresa relativa, és a dir, la que patia la majoria del poble, vora el luxe i l'exhibició dels grans i dels rics. No ho oblidem, la monarquia espanyola no ha assolit encara acurçar decentment les distàncies entre rics i pobres. L'absència dels antics ordes, que tenien escoles gratuïtes i donaven menjar i vestit als pobres, agreujà la misèria, situació que va desvetlar moltes dones i homes moguts per una mística de Crist, els quals van donar pas a una proliferació d'instituts, societats, cases de dret diocesà. Els bisbes, en concret a Mallorca, van prendre la iniciativa, i, a través del rector, quan es tractava d'una casa sola, o mitjançant el visitador, quan una societat o congregació s'estenia a diverses cases, controlaven plenament aquella congregació. En endavant seguirem aquesta evolució.

Amb tot, volem avançar dues observacions. Que els bisbes pretenguessin exercir la seva jurisdicció sobre aquestes congregacions és una cosa que, modestament, consideram coherent. Els bisbes del segle XIX volien ser bisbes, i no mers llegats del Papa. I no escrivim una bajanada. No obstant això, se sentien delegats del rei, i ens bastaria recordar com s'expressaven en determinades qüestions. Essent així que no actuaven com a delegats del Papa, volien exercir la seva jurisdicció sense traves.³⁷ La manera d'exercir-la, a través dels seus visitadors, va ser sovint aclaparadora per a aquelles generoses dones que s'obrien camí en la vida religiosa. Hi va haver alguna destitució de la superiora general que sembla més que discutible, i els tripijocs de les capitulars no van ser una excepció. Eren maneres d'actuar interessades i dures.

Amb el que apuntam, per explicar l'intervencionisme episcopal, creiem que hem de descartar la temptadora hipòtesi de suposar un regionalisme en les opcions polítiques dels bisbes de Mallorca.

---

³⁷ Josep AMENGUAL I BATLE, «La preilustración en los medios eclesiásticos de Mallorca (ss. XVII-XVIII)», a *Hispania. Revista española de historia*, (Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto de Historia. Madrid), 62/3 núm. 212 (2002), pàg. 925, 927, sobre el bisbe Bernat Nadal (+1818), i la seva promesa d'obediència a Carles IV, en el cas del que es diu cisma d'Urquijo (1799). Ometem les postures regalistes de D. Juan Díaz de la Guerra, pels anys 1772, i següents, quan era bisbe de Mallorca.

Diguem per endavant que encara ha d'arribar a Mallorca el primer bisbe clarament regionalista en la història.³⁸ Però s'han succeït els bisbes regalistes, i tots han estat fidelíssims al monarca. Passant a descriure la trajectòria dels quatre bisbes que van intervenir en el règim interior de les congregacions femenines, ja deixarem constància que aquesta explicació era insuficient.³⁹ En primer lloc, dos d'aquests bisbes van ser valencians, Cervera i Doménech, i no es coneix que tinguessin cap interès per la llengua i cultura catalanes, pròpies de la major part del Regne de València. Els dos bisbes mallorquins, Salvà i Campins, van ser sensibles a certs valors del poble que regien espiritualment.

Salvà era filoliberal, capaç de dialogar amb els polítics del seu temps, atesa l'experiència adquirida durant el seu funcionariat com a expert en llengües i en diplomàcia a la cort de Madrid. Però no se'n coneixen escrits en català ni gestos que afavorissin aquesta llengua a l'escola o a la premsa.

El bisbe Campins va ser proposat a la Nunciatura per l'Ajuntament de Palma i pels rectors mallorquins. En el seu temps Antoni M. Alcover i el poeta i prevere Miquel Costa i Llobera van aconseguir que en el Seminari s'aprengué català, que es conreàs l'estima i l'estudi del Beat Ramon Llull; el bisbe va defensar l'ensenyament del catecisme en català com a llengua del poble, segons que ho havia establert el concili de Trento i ho ordenava el sínode diocesà vigent, el de 1691. Però rarament va publicar cartes pastorals en català i no consta que en els seus escrits personals usàs aquest idioma. Sobre la seva fidelitat a la monarquia no hi ha cap dubte.⁴⁰ D'aquí que considerem que bisbes mallorquins i valencians, a Mallorca, van tenir una línia comuna, quant a la seva intervenció en la vida interna de les congregacions femenines. Per això, considerem explicació més satisfactòria d'aquesta conducta la que

---

³⁸ Alberto BARRIOS MONEO, *El desafío de la Misericordia. El carisma de las Franciscanas Hijas de la Misericordia*, Madrid: Publicaciones Claretianas 1989, pàg. 79-133, pensa altrament.

³⁹ AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat», pàg. 65-66.

⁴⁰ AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat», pàg. 66.

ens remet a la mentalitat que, des del segle XVIII, forjava l'estudi de la tradició canònica hispànica.

Vistes les coses des dels protagonistes de la vida religiosa, diríem que les fundadores i els fundadors tenien molt clars els seus objectius espirituals i els serveis que esperava la societat dels cristians del carrer. No obstant això, no tenien, com la mateixa Església, referents jurídics que els garantissin la seva consistència i la seva viabilitat jurídica, en temps de les revolucions i del liberalisme doctrinari. Per això, les dones i els homes de profunda fe i d'esperit apostòlic necessitaven una assessoria per a poder trobar les vies jurídiques adequades, tant en el si de l'Església com en la societat civil. Diguem que el que van rebre van ser superiors de jerarquia diversa, els quals no caminaven més ben proveïts en la seva sàrria de sabers canònics.

En l'espiritualitat, i sobretot, en el camp del dret canònic, es va avançar molt amb el pas important que va suposar admetre els vots religiosos simples, que s'emetien en lloc dels vots solemnes que professaven els membres dels ordes religiosos.⁴¹ Dit molt planerament, els vots solemnes tenen com una de les seves conseqüències que els actes contraris siguin nuls, en canvi els vots simples fan que els actes contraris siguin il·lícits, però no invàlids, llevat el cas del matrimoni.⁴² Per exemple, si un membre d'un orde

---

⁴¹ Sobre la urgència de conèixer l'abast jurídic dels vots, vegeu el decret de dia 1848.01.25, de Pius IX, a Bernardinus A PORTU ROMATINO, *Compendium apostolicarum constitutionum et decretorum quae a regularibus ubique locorum in publica mensa sive alias in capitulo ad hoc specialiter convocato singulis annis ac statutis temporibus legenda sunt*, a Bernardini a Portu Romatino totius Ordinis Minorum Ministri Generalis edita, Romae: Typ. Catholica F. Chiapperini et s. 1875, pàg. 3-10, i l'encíclica del mateix papa, de dia 19-03-1857, pàg. 11-14. Un altre decret del mateix pontífex, de dia 07-02-1862, al qui havia d'emetre els vots solemnes li exigia un trienni de vots simples, pàg. 15.

⁴² La distinció entre vot solemne i vot simple té els seus orígens en el segle XII. Vegeu: «Votos religiosos», a *Diccionario teológico de la Vida consagrada*: Mariano J. SEDANO, «Historia», pàg. 1887-1902; Severino M^a. ALONSO, «Reflexión teológica», pàg. 1901-1921; Antonio VÁZQUEZ, «Votos religiosos. Aspectos Psicológicos», pàg. 1921-1936. G. ROCCA, «Voto. II. In Occidente: visione storico-giuridica generale del v. solenne e del v. semplice», a *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 10 (2003) 553-564.

religió feia un contracte econòmic, o una compravenda, sense permís del seu superior, a l'Antic Règim, aquelles accions no tenien validesa amb efectes civils. Aquest valor jurídic és inacceptable en un règim liberal. Per això, el vot simple de pobresa exigeix que, en aquestes accions, hi hagi el degut permís, però si es realitza una venda legalment admesa, aquest acte té plena validesa. Per descomptat, avui, qui ha emès vots solemnes s'ha d'ajustar a la legislació vigent, amb totes les conseqüències.

Si en aquest camp hi va haver un progrés d'adaptació als temps, no l'apreciam en la mateixa mesura pel que fa a la confiança de la Santa Seu i dels bisbes en el laïcat masculí i femení. A l'Església universal, i, en concret, a la Diòcesi de Mallorca, les associacions i congregacions laïcals, van haver de posar-se sota l'autoritat dels bisbes, i rebre un visitador, sempre prevere. Del laïcat, masculí i femení, s'acceptaven els seus serveis, però es desconfiava de la seva capacitat de discerniment en assumptes com l'admissió de candidats i candidates a la congregació respectiva, i d'altres que indicarem.

Establerts aquests antecedents d'un episcopalisme vuitcentista, que ja per res s'oposava al papa, entrarem en la història de la introducció de la figura del visitador en el Bisbat de Mallorca, que, amb els de Guipúscoa, Girona, i algun més, va ser un dels més fecunds en la fundació de congregacions religioses.

Observarem que des del bisbe Miquel Salvà, i el que ho va ser anys més tard, Jacint M. Cervera (1886-1896), van prendre mesures jurídiques que deixaven el laïcat religiós en una condició plenament sotmesa als seus criteris.

Per veure el procés seguit per les congregacions mallorquines, especialment les femenines, ens guiarem per les diverses mesures jurídiques que els bisbes van aplicar en l'aprovació de les constitucions dels instituts que es fundaven. Sobre els pocs que van arribar a la Diòcesi, es van atènyer al que estableixen les constitucions respectives, que els obligaven pel mateix fet

d'acceptar-les. Seguirem el nostre tema en tres etapes.

a) Des de 1856-1901: etapa que s'inspirava en la personal interpretació de la Circular de la Congregació de Bisbes i Regulars, *Peculiaribus inspectis*, de dia 10 de desembre de 1858. El bisbe crea la figura del visitador per a les congregacions femenines de vots simples

Per aixecar un context en el qual puguem veure com sorgeix el títol de visitador, assumit en la Congregació de Missioners dels SS. Cors, quan en 1895 es van adaptar les *Reglas* a la realitat, que consistia en l'existència de dues cases, i no una, com diu el títol mateix de les *Reglas* de 1890, que informa que la Congregació missionera està establerta a la muntanya de Randa.⁴³

Des de 1836, a Mallorca no hi havia cap institut religiós masculí, si exceptuam les dues congregacions presbiterals, la de l'Oratori de Sant Felip Neri, i la de la Missió, fundada per Sant Vicenç de Paül, a part de la intermitent presència de la restaurada Companyia de Jesús, marcada per les lleis dels liberals radicals.

La vida religiosa femenina seguia vigent, encara que molt minvada per la supressió d'un bon nombre dels convents de clausura, per als quals la Congregació de Bisbes i Regulars havia publicat una circular, *Peculiaribus inspectis*, de dia 10 de desembre de 1858, que atorgava facultats extraordinàries als bisbes sobre els exclaustrats i les monges, també les dependents dels ordes masculins. La Nunciatura de Madrid periòdicament prorrogava aquestes facultats, segons de tant en tant n'informava el butlletí oficial del bisbat.⁴⁴

Des de segles a Mallorca, com a altres Esglésies, existien les dones

---

⁴³ *Reglas de los Padres Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María establecidos en el monte de Randa*, Palma: Tipografía Católica Balear 1891. (19-03-1891). (XX capítols, sense numeració dels articles).

⁴⁴ *Circular de la Nunciatura Apostólica prorogando [sic] las facultades extraordinarias referentes á Regulares exclaustrados y á Religiosas de Clausura*, 28-09-1889, a *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca*, 29 (1889), 370-371. Prescindim d'altres circulars amb el mateix contingut.

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES
MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS
CORS DE JESÚS I MARIA

---

que, amb fe i ànim de servei, portaven un estil anàleg al que al segle XIX van adoptar les congregacions de vots simples. La tradició franciscana, sobretot, havia cohesionat algunes comunitats, a les quals es van sumar les Cases de Caritat, especialment la fundada pel llavors rector de Felanitx, el menorquí Antoni Roig i Rexart, i altres d'anàlogues, com la que posteriorment va fundar la Beata Francinaina dels Dolors Cirer, a Sencelles, etc., les quals tenien el seu estatut, sota l'autoritat del rector. El trinitari Miquel Ferrer va obrir el camí a les Terciàries Trinitàries, també a Felanitx.⁴⁵ Coincidien aquestes cases en el fet que no s'havien plantejat estendre a altres poblacions, fora de l'original, i menys entrava en els seus plans una implantació fora de la Diòcesi.

Després del Concordat de 1851, va arribar el moment en què van sorgir les congregacions amb un projecte obert a estendre's en el bisbat mallorquí i en altres llocs. No obstant això, el bisbe de llavors, Miquel Salvà, acostumat a les gestions curials, no va dubtar d'aplicar les mateixes facultats extraordinàries que atorgava als bisbes espanyols l'esmentada circular, *Peculiaribus inspectis*, sobre els convents de clausura, als instituts femenins de vots simples, que, en realitat, jurídicament, eren gairebé un terreny de ningú. De moment no tenim més explicació que aquesta sobre el fet de la pràctica abassegadora dels bisbes sobre aquestes naixents congregacions diocesanes.

I és en l'inici d'aquest període, a escassos cinc anys del Concordat de 1851, quan apareix el títol de visitador de cases religioses femenines. Per més que també els Ermitans mallorquins van tenir Visitador, aquest ofici no apareix en la seva legislació.⁴⁶

---

⁴⁵ RENOM I FERRER, Teresa, «Miquel Ferrer i Bauçà, fundador de les Religioses Trinitàries de Mallorca», *Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 68 (1990), 33-39. Íd., *Miquel Ferrer i Bauçà, protagonista en la societat de Mallorca* (Biblioteca Abat Oliba 196), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998.

⁴⁶ Antoni GILI I FERRER, *Ermitaños de Mallorca. Juan Mir y su obra*, Mallorca 1988. Vegeu, a les pàg. 240-243, les *Constituciones de 1796*, dictades pel bisbe Bernat Nadal, (30-06-1796), que no són més que unes certes normes sobre la soledat i una sèrie de coses pràctiques, com ara la recomanació de tancar les portes, etc. La *Regla de vida para los ermitaños de san Pablo del Obispado de Mallorca*, (17-12-1808), reproduïda a les pàg.

En la mateixa tònica es va moure el bisbe Jacint M. Cervera i Cervera, el primer reorganitzador diocesà de les congregacions, tant femenines com masculines.

La pretensió romana i la dels bisbes de fer encaixar els nous instituts en el marc canònic tradicional va topar amb l'impossible. En un primer moment, aquestes instàncies es van trobar desbordades per la vida. No volien multiplicar instituts amb la mateixa finalitat apostòlica, i, sobretot, no hi havia una norma canònica per als instituts de vots simples, car aquesta fundació constituïa un fet nou.⁴⁷

El 1854, la Congregació de Bisbes i Regulars va proposar un mètode per acollir els nous instituts, massa genèric, i insuficient per a oferir una via als fundadors i fundadores i que, a més, orientàs els bisbes en aquestes circumstàncies imprevistes.⁴⁸ El document conté unes clàusules segons les quals l'institut de vots simples té al capdavant un superior o una superiora general: *Moderator*, *Moderatrix Generalis*.⁴⁹

L'any següent, es va acceptar la creació del càrrec de superiora

---

243-250, a penes fan al·lusió al règim. Per traslladar-se a Palma, els ermitans necessitaran el permís del bisbe, o del vicari general, o del protector nomenat pel mateix bisbe, cf. núm. 14, pàg. 259. El *Compendio de la Regla de vida eremítica*, *Ibíd.*, pàg. 250-255, manat observar pel bisbe Antonio Pérez de Hirias (1825-1842), parlen d'un director, nomenat pel mateix bisbe, el qual tria el mestre de novicis, pàg. 251. Existia el càrrec de superior general. El llistat dels que el van exercir, entre 1648-1982, consta a les pàg. 255-256. En aquests documents gairebé no hi ha indicacions sobre altres intervencions diocesanes. Per descomptat, el fet que dicti aquests codis el bisbe deixa ben clar que ell gaudia de la suprema autoritat sobre aquesta Congregació.

⁴⁷ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos simples*, pàg. 10, 256.

⁴⁸ Vegeu el text d'aquest *Methodus qua a Sacra Congregatione episcoporum et regularium servatur in approbandis novis institutis votorum simplicium*, (22-09-1854), que comença amb les paraules *Quando petitur*; SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 187-189.

⁴⁹ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 188: núm. 2: *Congregationem votorum simplicium, sub regimine Moderatoris (vel Moderatricis) Generalis, salva Ordinariorum jurisdictione ad praescriptum sacrorum Canonum*.

general, per a les *Suore della Carità sotto il patrocinio di S. Vincenzo di Paoli*,⁵⁰ a Brixen del Tirol (en italià, Bressanone). El document romà recorda que a la Congregació de Bisbes i Regulars van tenir recels en acceptar aquestes superiores generals, *Generalesse*. La doctrina diu que

el diví fundador de l'Església no ha confiat cap part de la jerarquia eclesiàstica a les dones, i és per això que el sexe femení⁵¹ és reputat incapaç de la jurisdicció eclesiàstica. Però si la cosa s'entén com si fos la jurisdicció espiritual, que neix del [sagrament] de l'orde i del poder de les claus, com diuen els Teòlegs i els Canonistes, no hi ha més que repetir el que s'ha dit; però si es volgués entendre en sentit ampli com que es tracta d'alguna espècie d'autoritat suprema que la dona pugui exercir sobre determinades persones, l'assumpté aniria per altres camins.⁵²

Recorre aquí a una intervenció del papa Honori III (ca. 1149-1227), en les Canongesses de Rubrigen (Suïssa), en la qual declarava que l'abadessa no podia imposar censures, en canvi podia exercir la seva autoritat i fer-se obeir. Benet XIV (1740-1758), en la seva constitució *Quamvis iusto*, esmenta diverses abadesses, entre elles la de Burgos, les quals exercien una certa jurisdicció sobre les monges. En conseqüència, atès que el poder que exerceixen les Superiores Generals no és tan ampli que contraresti la jurisdicció episcopal. De tota manera, alguns casos, segons el document, justificaven els temors de la Congregació romana.⁵³

Amb tot,

Atès que, d'altra part de l'altre costat no es pot negar els avantatges que redunden per a tot l'Institut que [hi hagi] el sistema d'una Superiora General, aques-

---

⁵⁰ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 189-198.

⁵¹ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 193, dice *muliebre*.

⁵² SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 193.

⁵³ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 193-194.

ta Sagrada Congregació no ha exercit una ulterior oposició al mateix, i acceptant el bé, i allunyant el mal amb les seves providències ha pres oportunes precaucions per allunyar tot possible inconvenient.⁵⁴

Atenent les decisions de Benet XIV, preses el 9 d'abril de 1749, sobre les Dames angleses, religioses fundades per Mary Ward, dona molt innovadora, en les quals ja esmentava l'ofici de Superiora General, i fixava l'àmbit de la seva autoritat, en la disciplina interna de l'institut, en la destinació de les religioses, etc., la Congregació de Bisbes i Regulars, el 1855, reconeixia el títol i les competències de les Superiores Generals.⁵⁵

Entre altres funcions, l'esmentada Congregació reconeixia a la superiora general l'autoritat per visitar les diverses cases de l'Institut, com ja ho va acceptar Benet XIV.⁵⁶

Les «Constitucions de la Congregació de les Filles de Maria [...] de les Escoles Pies, 1853»

No estam en condicions de saber en quina mesura les fundadores i els fundadors coneixien la pràctica romana, que admetia l'ofici de la Superiora General almenys ja des de mitjans del segle XVIII. Direm que Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina, fundador de les Filles de la Misericòrdia, va poder informar-se a Roma sobre aquests assumptes. Tampoc no sabem si els bisbes que van intervenir en les fundacions mallorquines coneixien aquestes dades canòniques. Podem dir, en canvi, que el *Bullarium* de Benet XIV era present en alguna biblioteca mallorquina.

---

⁵⁴ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 194.

⁵⁵ BENET XIV, *Super Conservatoriis Virginum Anglicanarum nuncupatarum. Quamvis justo Dei Omnipotentis judicio*, a *Bullarium: In Quo Continentur Constitutiones, Epistolae, Aliaque Editae Ab Exitu Anni MDCCXLVIII. Usque Ad Totum Pontificatus Annum XII. Cum Appendice Et Supplemento*, III, Romae : Hieronymus Mainardi MDCCLIV, pàg. 37. SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 198, 15-06-1855.

⁵⁶ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 199, en referència al decret de dia 16 de maig de 1856, pel que fa a la superiora general de les Estigmatines, fundades per Anna Maria Lapini.

En qualsevol cas, volem deixar molt clar que el nostre treball no pertany a la història del Dret Canònic, sinó que és un primer assaig sobre l'ofici de Visitador, establert a Mallorca. Tampoc aquest tempteig no ens exigeix un estudi comparatiu de les constitucions de les religioses mallorquines amb les d'altres congregacions peninsulars, de manera que hàgim de recórrer a la pràctica vigent en altres diòcesis. N'hi ha prou de dir que, a Mallorca, es va adoptar el règim aplicat a les Escolàpies, dedicades a l'ensenyament. Aquestes religioses van ser fundades per santa Paula Montal i Fornés, a Sabadell, i radicades a Figueres (Girona),⁵⁷ les quals van arribar a Sóller el dia 17 d'octubre 1857.⁵⁸

Les Filles de Maria, o Escolàpies, a la «Part Segona» de les Constitucions, de 1853, en el primer capítol donen unes «Regles particulars per al bon govern de l'Institut», preveient que hi haurà una Mare Superiora General i Mares Superiores locals. En l'art. 3, llegim:

Sent del Bisbat de Girona la casa Matriu, l'Institut es posa sota la protecció i empara del Prelat de la mateixa Diòcesi, havent d'estar subjecte pel que mira a l'ensenyament a les disposicions del Govern, posant-se d'acord amb els Prelats Diocesans per mitjà del P. Director General.⁵⁹

En cap article de les Constitucions disposam d'una descripció del

---

⁵⁷ Santa Paula Montal i Fornés de Sant Josep de Calassanç va néixer a Arenys de Mar l'any 1799 i va morir a Olesa de Montserrat, 1889. L'any 1846, va fundar, a Figueres, la Congregació de Filles de Maria, o de religioses de les Escoles Pies.

⁵⁸ José RULLÁN MIR, *Historia del establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso (Obra póstuma)*, Sóller: Imp. de J. Marqués Arbona 1924, pàg. 133-143. Rullan, en la seva història de Sóller no al·ludeix als aspectes interns d'aquesta congregació.

⁵⁹ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María dedicadas a la enseñanza conforme a las que escribió para los maestros de las Escuelas Pias su fundador San José de Calasanz*. Barcelona: Imprenta de Juan Gaspar 1853, «Parte Segunda. Capítulo I. Reglas particulares para el buen gobierno del Instituto, 3.», pàg. 62. Agraïm cordialment a la Gna. Fátima Caveró Morán l'amabilitat d'haver-nos proporcionat un exemplar d'aquestes Constitucions, amb la qual cosa ha facilitat molt la nostra feina.

que era el director general, que hem de distingir dels visitadors diocesans, que són els delegats dels bisbes, en vistes a l'atenció especial de les escolàpies. Tots dos ja apareixen a la «Primera part», per exemple, quan a l'art. 129 es diu que ajuda a l'observança regular donar compte del que sent interiorment l'escolàpia al «Visitador diocesà». ⁶⁰ I, en el «Capítol XXII, Del títol que a cadascuna ha de donar-se», observem com «s'ha de donar el títol de Paternitat al P. Director General». ⁶¹

En la seqüència dels articles d'aquest capítol, trobam els quatre càrrecs més determinants de les Escolàpies: El P. Director General, la Superiora General, el Visitador diocesà, i la Superiora local:

132. En la vinguda o partida del P. director general, de la Superiora General, i del Visitador, totes les Religioses amb el seu Superior demanen la benedicció de genolls a l'Església o oratori. ⁶²

D'entre les diverses competències del director general, podem enumerar les següents: la de ser consultat pel bisbe, per a nomenar la superiora general, triant una de les incloses en la terna que presenta la superiora que acaba el seu trienni. Aquesta terna la formarà comptant amb els vots de les religioses, posant en primer lloc la religiosa que més sufragis hagi obtingut, i així seguint pels llocs segon i tercer. ⁶³

Una altra competència serà la de dirigir l'ensenyament que imparteixen les escolàpies, ⁶⁴ a la qual sumam el seu parer decisiu per a poder obrir una nova casa. ⁶⁵ En casos en què es proposin

⁶⁰ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 59.

⁶¹ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 61.

⁶² *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 61.

⁶³ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 67. II, Cap. II, 4.

⁶⁴ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 65, II, Cap. I, 9.

⁶⁵ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*,

admetre una candidata menor dels 16 anys, o més gran dels 24, també s'haurà de comptar amb la seva anuència.⁶⁶

Les Filles de la Misericòrdia, Terciàries franciscanes (1856)

Tot allò que hem indicat sobre les Escolàpies constitueix un referent molt útil en el cas de les Filles de la Misericòrdia, fundades pels germans Gabriel Marià i Josepa Ribas de Pina, que també van assumir l'objectiu de l'ensenyament. De les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia van sortir les formes de regir-se les altres fundades en la diòcesi insular. Com Mn. Gabriel Marià va conèixer aquest institut, se'ns escapa. Les Constitucions que ell va redactar porten l'aprovació del bisbe amb data del 13 de desembre de 1856. Per tant, són anteriors a l'arribada de les religioses a Mallorca. Queda per a una ulterior investigació aclarir aquest punt.

Que el càrrec de visitador es va introduir a través de les Filles de la Misericòrdia sembla evident, sent així que el bisbe Salvà, quan l'any de 1867 va donar la *Regla* a les Germanes de la Caritat de Felanitx, encara que ja parla de diverses cases (art. 2n), s'observa que dependran del bisbe i del respectiu rector.⁶⁷ Aquestes congregacions, a diferència de les Filles de la Misericòrdia,⁶⁸ no s'havien projectat per a una expansió universal, i els fundadors i fundadores, així com el bisbe, no n'havien previst un règim centralitzat, puix no tenien l'experiència de què gaudia el fundador

---

pàg. 65, II, Cap. I, 10.

⁶⁶ *Constituciones de la Congregación de las Hijas de María [...] de las Escuelas Pias*, pàg. 77, II, Cap. V, 2.

⁶⁷ *Regla de las Hermanas de la Caridad de la Villa de Felanitx, dada por el Excmo. É Ilmo. Sr. D. Miguel Salvá y Munar, Obispo de Mallorca, etc. etc.*, Palma: Imprenta de la V. de Villalonga 1867, art. 3, pàg. 3: *Todas las casas de esta Congregación dependerán del Diocesano, y por su orden y en su nombre del Párroco del pueblo donde residieren.*

⁶⁸ Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL, «Franciscanisme i misericòrdia. El carisma de la fundació de Mn. Gabriel M. Ribas de Pina i de Sor Concepció de Sant Josep», *Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 68 (1990), 53-54. FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 72.

de les Filles de la Misericòrdia, Gabriel Marià Ribas de Pina, gràcies als seus anys de contacte amb els menors franciscans, a Roma i a Gènova, i del seu temps de pertinença a l'orde.

El títol de visitador, segons unes primeres indagacions, no apareix a Mallorca fins a 1856, any en què van ser aprovades les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia pel bisbe Miquel Salvà, si bé aquest codi va ser redactat pel fundador de la Congregació, Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina. Intentarem aproximar-nos al que va poder originar aquest fet. No obstant això, observarem que no estam en condicions de fer un estudi comparatiu amb altres bisbats, per la qual cosa només tindran valor comprovat les aportacions que fem sobre les associacions, cases, o congregacions que, el 1900, van ser reconegudes canònicament com a religioses, a la constitució apostòlica *Conditae a Christo*.

Per apropar-nos a l'abast del títol de visitador, hem de comptar amb uns antecedents, de diversa transcendència, i de molt diferents orígens. Ens interessa apuntar tan sols quines van ser les causes que van originar el naixement de tantes congregacions religioses, sobretot femenines. Aquestes noves presències van plantejar problemes canònics. D'altra banda, sent així que no existia un dret canònic que preveiés aquestes congregacions, la seva incorporació al dret vigent era a càrrec dels respectius bisbes. D'aquí que ens interessa aclarir quins eren els paràmetres de la teologia, de la pastoral i del dret que van configurar la mentalitat dels bisbes espanyols dels segles XVII fins a la primera meitat del XX.

Els bisbats, llevat d'excepcions, a diferència del que hagin pensat alguns historiadors, poques vegades van tenir la iniciativa en la fundació de les congregacions. Més aviat en recelaven, i preferien no haver de repetir l'experiència de tensions i lluites amb els ordes exempts de la jurisdicció episcopal.

D'aquí que res no té d'estrany que, davant el fenomen insòlit, el de la multiplicació de les noves institucions religioses, per a les quals no existia una empara canònica, els bisbes responien amb una aprovació que, si es tractava d'una comunitat establerta en una

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES
MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS
CORS DE JESÚS I MARIA

---

sola casa, implicava subjectar-se a la norma del rector respectiu, o del vicari parroquial designat. Els rectors eren autèntics senyors de la parròquia, i els vicaris i el comú de preveres estaven sota la seva autoritat monàrquica.

La situació va canviar quan, el 1861, Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina, amb la seva germana Josepa, va fundar les Filles de la Misericòrdia, Terciàries de Sant Francesc. Gabriel Marià no va poder veure realitzada la seva vocació de franciscà, per més que amb l'objectiu d'entrar en l'orde de Frares Menors s'havia traslladat a Gènova i a Roma. Va haver d'abandonar el noviciat per motius de salut.⁶⁹ Ell pertanyia a una família hisendada. Estava familiaritzat amb la vida religiosa, la qual cosa va ajudar a plantejar la seva fundació en termes diferents dels altres fundadors i fundadores que el van precedir, quan, des del primer moment, va preveure la difusió de la seva congregació en diverses diòcesis. En aquest cas, per més que cada bisbe exerciria la seva jurisdicció, el visitador general seria nomenat pel bisbe de Mallorca.⁷⁰

Anotem dos aspectes fonamentals en el règim d'aquesta congregació, que seran imitats per les que es fundaran o sorgiran de les de cases semblants. El bisbe era el superior suprem en la seva Diòcesi, punt que pertany a la teologia de l'Església. El bisbe exerceix la seva jurisdicció mitjançant un visitador general, que ho serà amb autoritat en altres diòcesis, si la congregació s'hi estén.

En segon lloc, tots aquests instituts tenien la seva superiora o superior general, però amb una potestat de règim molt coartada pels bisbes. Transcrivim el que va escriure el fundador de les Filles de la Misericòrdia, puix va servir de paradigma per a les restants congregacions, fins al punt que, en les seves constitucions, es van copiar els mateixos conceptes i fins i tot les mateixes paraules,

---

⁶⁹ Pere FULLANA I PUIGSERVER- Pere-Joan LLABRÉS MARTORELL, *Gabriel Maria Ribas de Pina (1841-1873): Evangelitzador i Fundador*, Mallorca: Congregació Religioses Franciscanes 1997. N'hi ha versió al castellà.

⁷⁰ FULLANA I PUIGSERVER - LLABRÉS MARTORELL, *Gabriel Maria Ribas de Pina (1841-1873)*, pàg. 157-158.

per ordre dels bisbes. Es tracta, com ho hem observat, d'una mesura canònica copiada, al seu torn, de les Constitucions de les Escolàpies. Diuen així les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia:

Capítulo V. Las Hijas de la Misericordia estarán siempre así en lo espiritual como en lo temporal enteramente sujetas al Escmo. É Ilmo. Sr. D. Miguel Salvà y Munar Obispo de esta diócesis y á sus legítimos sucesores. Mas como atendida la multitud y gravedad de negocios que continuamente llaman la atención del Pastor diocesano es cuasi absolutamente imposible que pueda por sí mismo atender al cuidado de la Congregación; por eso se servirá nombrar un sacerdote, á quien se dará el nombre de Visitador General, que bajo la absoluta dependencia de S. S. Escma. é Ilma. Y de sus sucesores será el Superior General inmediato y confesor ordinario de toda la Congregación.

[...]

Cuando en lo sucesivo se estableciere la Congregación en otras diócesis, estarán las hermanas sujetas á los prelados de los lugares de su residencia; mas el nombramiento de Visitador General será siempre del Sr. Obispo de Mallorca, porque la Congregación tuvo origen en esta diócesi; siguiendo así la regla de las Hijas de María dedicadas á la enseñanza, llamadas comúnmente Escolapias.⁷¹

---

⁷¹ J. M. J. *Constituciones de las Hijas de la Misericordia, Terciarias de San Francisco de Asis. Dedicadas al servicio de los enfermos y á la enseñanza de las niñas*. Palma: Imprenta de D. Felipe Guasp 1861, pàg. 6-7. Sobre la dependència del bisbe, podeu veure el *Reglamento para el régimen de las Hermanas del Amparo en la Casa Provincial de Expósitos de las Baleares*, Palma: Imprenta de la V. de Villalonga 1859, Cap. I, art. 1, a Antoni GILI I FERRER, Llorenç VICH SANCHO, Margarita TRUYOLS TRUYOLS, Catalina CUNILL BALAGUER, Soledad ANTOLÍN BORES (cols.), *Sebastián Gili. Amparo de la humanidad*, II, Palma de Mallorca: Gráficas Planisi 2011, pàg. 546-547, amb referències al director. Al vol. II, pàg. 1109, hom llegirà l'art. 16, del Cap. IV de les *Constituciones* de 1866, que segueixen la idea i, en certa forma, la redacció de les *Constituciones de las Hijas de la*

Seguim amb la descripció de la funció del Visitador:

Capítulo VI.

De las obligaciones del Visitador.

El Visitador, que como queda dicho será el Superior General inmediato de toda la Congregación, procurará con toda la solicitud de un buen padre el bien espiritual y temporal así de la Congregación en general como de cada una de las hermanas en particular, siendo muy celoso de que reine en todas las Casas la mas acendrada caridad y la mas exacta observancia de las reglas y constituciones.

Les seves competències són:

1. Examinar les aspirants, i admetre-les o rebutjar-les.
2. Disminuir el dot.
3. Donar-los l'hàbit i acceptar-ne la professió.
4. Discernir les propostes presentades pels pobles perquè s'hi fundi.
5. Indicar al bisbe el prevere perquè sigui nomenat confès ordinari.
6. Aprovar els nomenaments que realitza la superiora general: superiores (presidentes), mestra de novícies, i donar el seu veredict sobre les destinacions de les religioses.⁷²
7. Visitar cada dos anys les cases de la Congregació.
8. Nomenar, amb l'acord del bisbe, dos o tres ajudants, per a ell mateix.

Misericordia. També el bisbe Cervera designà amb el nom de director el seu delegat o visitador per a les Germanes de la Providència (actualment Teatines): *Reglas de las Hijas de la Providencia de la Ciudad de Felanitx dadas por el Escmo. é Ilmo. Señor Obispo de Mallorca. Año 1891.* Palma: Imprenta de Juan Villalonga 1891, pàg. 35: *Parte Segunda. Capítulo I. Del gobierno de la Congregación. 1º. La Congregación de Hijas de la Providencia estará sujeta en todo, así en lo espiritual como en lo temporal, al Prelado diocesano [...] este [...] nombrará un sacerdote de reconocida virtud, prudencia, celo y experiencia, para que, con el nombre de Director, y bajo la dependencia del Sr. Obispo, sea el Superior; y como á tal le reconocerán, respetarán y obedecerán las Hermanas.*

⁷² *Constituciones de las Hijas de la Misericordia*, pàg. 33-36, amb sengles capítols sobre el nomenament i les funcions de la superiora general. Algunes tasques són un duplicat de les del visitador, el qual, en definitiva, pot imposar el seu parer.

9. *En fin tendrá inspección en todo lo espiritual y temporal de la Congregación, dando cuenta al Ordinario de cuanto importante en ella ocurra, y hasta de lo más insignificante si el Prelado se la pidiere.*⁷³

Si comparem les funcions que exercia el director general en les Filles de Maria, Escolàpies, i les que acabam de recollir de les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia, franciscanes, la desproporció salta a la vista. A les Filles de la Misericòrdia el règim de la superiora general queda pràcticament anul·lat i absorbit pel visitador general. Però va ser aquest el model de Visitador o director que va passar a les congregacions fundades a Mallorca.

1. Com va passar el càrrec de Visitador a les altres congregacions laïcals (1861-1901)

Amb el transcórrer dels anys hi va haver cada vegada més cristians que van sentir l'impuls de plasmar la seva fe en Jesucrist mestre, metge, predicador, etc., per respondre a les necessitats de la societat, que demogràficament anava creixent en nombre, mentre el liberalisme econòmic multiplicava les masses explotades o marginades, com eren les dels suburbis i dels pobles petits. Es multiplicaven les cases de caritat i les congregacions que es deien religioses, sense que ho fossin canònicament.⁷⁴ D'aquesta manera es contravenia l'article 29 del concordat de 1851, que permetia la fundació d'un limitat nombre de fundacions de religiosos a cada

---

⁷³ *Constituciones de las Hijas de la Misericordia*, pàg. 7-8.

⁷⁴ Per assolir aquests horitzons, n'hi ha prou que aprofitem la panoràmica que va preparar ÀLVAREZ GÓMEZ, *Historia de la Vida Religiosa*. III, cap. «14. La vida religiosa en los siglos XIX y XX», i cap. «15. La vida religiosa en España en los siglos XIX y XX», pàg. 503-546 i 547-629. És menys útil el volum V de la *Historia de la Iglesia en España*, que citam a continuació. Les vicissituds jurídiques no van ser secundàries, per a les noves religioses, que van canviar el mapa dels hospitals, asils i escoles. Fins a la part dedicada a l'espiritualitat s'ometen noms de persones fundadores avui canonitzades, per exemple, en l'aportació més propera a la nostra qüestió, com és la que va redactar Baldomero JIMÉNEZ DUQUE, «Sexta Parte. Espiritualidad y apostolado», a *Historia de la Iglesia en España*, Ricardo GARCÍA-VILLOSLADA, (dir.), V: *La Iglesia en la España contemporánea*, Vicente CÁRCCEL ORTÍ, (dir.) (BAC maior 20), Madrid: Católica 1979, pàg. 395-474.

diòcesi.⁷⁵

El seguiment de com les congregacions mallorquines van adaptar o rebre les seves constitucions va ser gairebé uniforme, com ho podem comprovar amb facilitat, concentrant el nostre interès en el règim d'aquelles, que requeria, en darrer terme en el visitador designat en cada cas pel bisbe.

Més específicament hem observat com, en el cas de les Filles de la Misericòrdia, en les Constitucions de 1861, s'introdueix en la singular legislació diocesana, per als instituts de vots simples, el càrrec suprem del visitador. En aquestes Constitucions franciscanes es determinen obligacions del visitador, segons ha quedat ressenyat.

Aquest és, per exemple, el cas de les agustines, o Germanes de l'Empar, com podem llegir-ho en el reglament que va preparar el seu fundador i director, el prevere Sebastià Gili, el 1859, el primer capítol s'obre amb un títol prou revelador: «De la dependència de les germanes».⁷⁶ No succeïa així amb les congregacions clericals,

---

⁷⁵ Hi ha moltes edicions del text del Concordat. Una consta en els primers números del *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca*, año 1º, núm. 3 (15-02-1861), pàg. 38, que indicam per la seva importància històrica; sobre les seves repercussions a Mallorca, cf. AMENGUAL I BATLE, *Columna y Antorcha*, pàg. 65, 85, 123, 325.

⁷⁶ *Reglamento para el régimen de las Hermanas del Amparo en la casa provincial de expósitos de las Baleares*, Palma: Imprenta de la V. de Villalonga 1859 (08-07-1859), pàg. 3. El títol complet és: *Reglamento para el régimen de las Hermanas del Amparo de la tercera orden de S. Agustín en el desempeño del servicio interior de la Inclusa provincial de las Baleares. Capítulo 1º. De las dependencias de las hermanas. Artículo 1º. Las hermanas del Amparo observarán la regla de S. Agustín, y estarán sujetas la visita del Prelado diocesano como su gefe superior, y á las órdenes del sacerdote, que sea director inmediato del establecimiento, como su superior ordinario. Art. 2º. La sujeción al director se entenderá en todo lo concerniente al servicio y arreglo del establecimiento, y a un lo espiritual si está habilitado al efecto por el referido prelado. Art. 3º. No habrá más dependencia entre las hermanas que la que determine el director. A les pàg. 29-51, hi ha les Reglas para el gobierno de las Hermanas de la Caridad Terciarias de San Agustín de la diòcesi de Mallorca, pàg. 36, *Capítulo IV. De la obediencia. Art. 20. Las Hermanas deben prestar obediencia y respeto en primer lugar al Ilmo. y Rmo. Sr. Obispo de Mallorca como Jefe superior de la Congregación, á los señores Obispos en cuyas diócesis se hallen**

o que tenien al davant preveres, com va ser el cas dels Ligorins, d'entre els quals alguns van ser ordenats.⁷⁷ Una cosa semblant va esdevenir amb les Religioses de la Puresa i amb les Zeladores del Culte Eucarístic, com ho veurem.

Quan passam a les Germanes de la Caritat, aquestes nou competències es condensen en les set que el bisbe Jacint M. Cervera i Cervera va determinar.⁷⁸ De manera semblant va procedir el mateix bisbe, el 1891, amb la nova fundació de les Germanes (avui Missioneres) dels Sagrats Cors. El text reproduïx gairebé a la lletra el que havia imposat a les Germanes de la Caritat, amb una variant, que consisteix a denominar «Director» el que en les altres constitucions es diu «Visitador».⁷⁹ L'any següent, amb data de dia 8 de desembre, implantava el mateix règim, que havia de vigilar el «Director», a la congregació de Trinitàries, fundades a Felanitx l'any 1810.⁸⁰ Al director li assenyalava cinc competències,

---

establecidas, al Superior General y Visitadores que les fueren nombrados, á la Visitadora General, á las Presidentas en sus respectivas casas, y á las que tengan delegación especial de las mencionadas personas en lo relativo á su cargo. Anteriorment, el *Reglamento* ha parlat de la superiora local, pàg. 34, art. 15.

⁷⁷ FRANCISCO RIERA MONTSERRAT, «Historia de la Congregación de San Alfonso M^a. de Ligorio y de su incorporación a la Orden Teatina», *Regnum Dei*, 40 (1984) 257429; ANTONI OLIVER, «Els Ligorins», *Comunicació*, núm. 68 (1990) 319; cf. esp. pàg. 710; LL. A[LCINA] F[c.] R[IERA], «Ligori», *GEM*, 7 (1991) 283284.

⁷⁸ *Constituciones de las Hermanas de la Caridad de la Ciudad de Felanitx, dadas por el Excmo. e Ilmo. Sr. Doctor D. Jacinto M^a. Cervera y Cervera, Obispo de Mallorca. Año 1890.* Palma: Tip. De Juan Villalonga 1890, Parte Segunda. Capítulo II. De las obligaciones del Visitador, art. 1 a 7, pàg. 85-87. Sobre el bisbe Cervera i la vida religiosa, cf. PEDRO FULLANA I PUIGSERVER, *Diócesis de Mallorca (1886-1897): Obispado de Jacinto Mª Cervera y Cervera* (Tesi de Llicenciatura a la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Universitat Pontifícia Gregoriana), Roma 1983-1984, pàg. 238-243.

⁷⁹ *Constituciones de las Hermanas de los Sagrados Corazones de la Villa de Campos, dadas por el Excmo. e Ilmo. Sr. Doctor D. Jacinto M^a. Cervera y Cervera, Obispo de Mallorca. Año 1891.* Palma: Imp. SS. Corazones 1974, Parte Segunda. Capítulo II. De las obligaciones del Director, art. 1 a 7, pàg. 30-31.

⁸⁰ *Exhortación pastoral y Constituciones que el Excmo. é Ilmo. Sr. Obispo de Mallorca Don Jacinto M^a. Cervera y Cervera dirige á las Hermanas Terciarias de la Santísima Trinidad, establecidas en Felanitx desde 1810,* Palma: Tipografía de Juan Villalonga 1892 (08-12-1892). Les *Constituciones* es reproduïxen a les pàg. 6-49.

que són les mateixes que per a les altres congregacions, però amb variants redaccionals que no afecten el nostre objectiu.⁸¹

Si, com ho direm, les Germanes de l'Empar (Agustines) s'inspiren en els conceptes que acabam de recollir, sobretot pel que estableix el capítol V de les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia, per la seva banda, les Germanes de la Caritat, en les Constitucions de 1890, i les dels SS. Cors, en les Constitucions de 1891, ambdues dictades pel bisbe Cervera reflecteixen gairebé a la lletra tot el contingut de l'esmentat capítol V, i estableixen el càrrec de visitador general, fins llavors inexistent, ja que les cases de la caritat havien nascut amb l'impuls de moltes dones de robusta fe cristiana,⁸² acompanyades pels preveres que encarnaven el servei als pobres.⁸³ Malgrat això, la presència constant del visitador a les congregacions estava prevista perquè el bisbe pogués intervenir en el règim interior de les congregacions al seu arbitri. El 1877, el bisbe Jacint M. Cervera i Cervera va ordenar al visitador de les Filles de la Misericòrdia que tingués present que «cap religiosa podrà traslladar-se d'una població a una altra sense obtenir el nostre permís».⁸⁴

En definitiva, el visitador és el decisiu superior general de la Congregació, que exerceix la seva funció per sobre de la superiora general i del seu Consell. Les seves competències eren un reflex del model de l'exercici de l'episcopat, deslligat de tota sinodalitat, configurat pel gal·licanisme i l'episcopalisme hispà. Una síntesi

---

⁸¹ *Exhortación pastoral y Constituciones [...] Terciarias de la Santísima Trinidad. Constituciones, Parte Segunda, Cap. I, art. 3-7, pàg. 37-38.*

⁸² *Exhortación pastoral y Constituciones [...] Hermanas Terciarias de la Santísima Trinidad, establecidas en Felanitx desde 1810. Les Constituciones es reproduïxen a les pàg. 6-49.*

⁸³ *Constituciones de las Hermanas de la Caridad de la Ciudad de Felanitx, Parte Segunda. Capítulo I. Del Gobierno de la Congregación, art. 1 i 2, pàg. 85. Constituciones de las Hermanas de los Sagrados Corazones, Parte Segunda. Capítulo I. Del Gobierno de la Congregación, art. 1 i 2, pàg. 30.*

⁸⁴ Pere FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, (Refaubetx, 14), Palma: Lleonard Muntaner 2003, pàg. 174.

molt nítida la va oferir Teófanès Egidó.⁸⁵ A Mallorca, el 1691, s'havia celebrat l'últim dels sínodes posttridentins, motiu pel qual la seva vigència va perdurar fins a 1932.⁸⁶

Per tant, el visitador de les congregacions laïcals, masculines i femenines, tenia uns poders que mai no han correspost a un superior general, atès que aquest, per si sol, no pot derogar el que ha acordat amb el seu consell, sense el consentiment d'aquest, mentre el visitador estava revestit d'aquesta capacitat, deslligat d'un compromís comunitari. Els dos models d'exercir l'autoritat, el dels bisbes i dels seus delegats, per una banda, i el dels superiors religiosos, per l'altra, no són homologables, precisament perquè la d'aquests darrers difícilment pot recórrer a decisions personals inapel·lables. Es poden donar, però, normalment, entra pel mig la institució religiosa, que té unes normes segons les quals els superiors han de tenir presents la fraternitat i la igualtat.

D'altra banda, ja hem indicat com la dona quedava relegada, de manera que, com ho ha escrit Pere Fullana:

Des de l'inici, la Congregació de les Filles de la Misericòrdia a penes tingué autonomia pròpia, si convenim en el pes que hi tenien el superior i els visitadors, elegits directament per Gabriel-Marià. L'autonomia de la dona, tot i tractar-se d'una congregació femenina, era força difícil, i molt més en unes circumstàncies de precarietat humana i numèrica.⁸⁷

---

⁸⁵ Teófanès EGIDO, «El regalismo y las relaciones Iglesia-Estado en el siglo XVIII», dins Ricardo GARCÍA-VILLOSLADA, (dir.), *Historia de la Iglesia en España, IV: La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*, Antonio MESTRE SANCHIS, (dir.), (BAC maior 19), Madrid: Católica 1979, pàg. 123-161.

⁸⁶ Per a una història dels sínodes mallorquins, vegeu AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca*, pàg. 41-76. Els celebrats després de Trento, entre 1562 i 1691, van ser 12. En els segles XVIII i XIX no es va reunir cap sínode, a causa del temor dels monarques regalistes davant qualsevol manifestació que sorgís del poble.

⁸⁷ FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 73. També pàg. 165. Sobre els visitadors i els seus coadjutors, vegeu les pàg. 176-179.

En aquest procés, ens trobam amb un cas singular, que difereix dels altres, pel que fa a la denominació dels càrrecs. Es tracta de les Germanes de l'Empar, Terciàries de Sant Agustí, fundades l'any 1864 pel director de la Inclusa, el prevere Sebastià Gili. En els primers cinc anys, les tres cases de la congregació tenien superiores locals. Però el director de la Congregació era el fundador, que va ser nomenat pel bisbe superior de la Congregació.⁸⁸ El superior va proposar al bisbe una terna de religioses, perquè nomenàs la superiora general, segons l'art. 57 de les Constitucions. Llavors el càrrec era vitalici, fins que es va convertir en triennal, amb les Constitucions de 1886.⁸⁹ En morir el fundador i superior, al seu successor se li va canviar el títol pel de visitador.⁹⁰

No repetirem el que hem recollit sobre les Germanes de la Caritat, que, després de les agregacions de les cases que portaven aquest títol, el 1890 van rebre unes Constitucions del bisbe Cervera. Tampoc reiterarem el que hem anotat sobre les Germanes dels Sagrats Cors, que també van rebre un codi semblant, gairebé amb idèntiques paraules, en ocasió de la seva fundació, el 1891.

Dues fundacions atípiques: Les Germanes de la Puresa i les Zeladores del Culte Eucarístic⁹¹

Ens trobam amb dues congregacions que van rebre un tracte jurídic de favor, i ho recollim com si fossin uns petits èxits en el reconeixement de la dona, per petit que fos. És cert que aquesta desigualtat favorable a aquests instituts es deu, sobretot, al fet que respectivament eren guiats per un canonge i pel rector del Seminari. Aquesta circumstància no passa de ser una mostra més que la igualtat davant la llei i la justícia és, en l'etimològic sentit de la paraula, una utopia. Amb tot, aquesta manera de fer

---

⁸⁸ Una agustina: *Bosquejo histórico de la Congregación de Hermanas del Amparo, Terciarias de San Agustín*. Palma de Mallorca: Imprenta de los SS. Corazones 1955, pàg. 42, amb el text del decret de nomenament.

⁸⁹ *Bosquejo histórico de la Congregación de Hermanas del Amparo*, pàg. 44, nomenada pel bisbe el 24-05-1864. Cf. pàg. 292-294.

⁹⁰ *Bosquejo histórico de la Congregación de Hermanas del Amparo*, pàg. 169.

⁹¹ AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat», pàg. 70.

va suposar que a Mallorca s'entrevaurà, en dos instituts, el que la constitució apostòlica *Conditae a Christo*, de 1900, estendria a totes les congregacions de vots simples.

El bisbe Cervera les va reorganitzar, i els va donar unes Constitucions, atenuant l'intervencionisme del visitador, per més que les funcions que li reservava eren a totes llums excessives i destinades a tutelar la dona.⁹²

La trajectòria de la Congregació, que resumeix la pastoral que el bisbe Cervera els va dirigir el 1892, i que es remunta a la gestió del bisbe Bernat Nadal (1809), el qual havia posat en funcionament el Reial Col·legi de la Puresa per a l'educació de les joves, i, en aquells dies, Alberta Giménez (Pollença, 08-06-1837 - Palma, 21-12-1922),⁹³ el regentava, per encàrrec del bisbe Salvà, des de 1870. Alberta Giménez va redactar unes constitucions, amb l'assessorament del canonge Tomàs Rullan, visitador, amb la qual cosa va tenir origen la Congregació de les Religioses de la Puresa de Maria, reconeguda el 1874.⁹⁴ Aquestes circumstàncies van conduir al fet que el bisbe Cervera, a diferència de les altres congregacions, procedís amb més cautela quan va dissenyar el règim que s'havia d'aplicar a les religioses de la Puresa. En efecte, recorda que:

Hace años que con la aprobación tácita de nuestra autoridad venís observando las reglas que os dictó vuestro Visitador, antes citado. Tomando estas reglas por base, hemos creído conveniente al bien de vuestras

---

⁹² *Exhortación pastoral y Constituciones que el Excmo. é Ilmo. Sr. Obispo de Mallorca Don Jacinto María Cervera dirige al Instituto religioso Sociedad de Hermanas de la Pureza de María Santísima*, Palma: Tipografía de Juan Villalonga 1892. Les *Constituciones* es reproduïxen a les pàg. 11-56, i dins JUAN MESTRE, *Una insigne balear*. [...] *Exhortación pastoral*, vol. II, 1416-1419; *Constituciones*, pàg. 1420-1445.

⁹³ JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, 1276, en canvi, a Bruno MOREY FIOL, *Por la pedagogia a Dios*, Barcelona. Martín Casanovas [sense data], no hem sabut trobar elements que ens permetin seguir sumàriament la legislació primitiva de la congregació de Religioses de la Puresa.

⁹⁴ *Exhortación pastoral y Constituciones* [...] *Hermanas de la Pureza de María Santísima*, pàg. 5. JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, 1276.

*almas, al mejoramiento de vuestro Instituto y á la mayor gloria de Dios, constituíros ó más bien reconoceros canónicamente como Congregación religiosa de votos simples consagrada á la enseñanza, bajo la denominación de «Sociedad de Hermanas de la Pureza de María Santísima», y dictaros Constituciones que regulen en definitiva vuestra vida y den estabilidad á los estatutos, consejos y prácticas que observais.*⁹⁵

En conseqüència, quan entrem a la segona part de les Constitucions, el primer capítol, que porta el títol de «Constitució XVI», tracta directament «De la Superiora General», ometent el conegut article referit a la suprema autoritat del bisbe. És cert que la Superiora General tenia coartada la seva autoritat per una sèrie de permisos que havia de demanar al Visitador. Però tot l'horitzó és més obert, de manera que en la segona part, constitució XVI, art. 6, recorda que el Summe Pontífex és el «Cap Suprem de l'Església i d'aquesta Congregació»,⁹⁶ mentre que el bisbe de Mallorca rebrà el títol de «protector» de l'Institut, el qual suplicarà al bisbe el nomenament del visitador. Es tracta d'un plantejament molt divers al que coneixem per les altres congregacions. Efectivament, la Constitució XVII, en els seus quatre articles, està dedicada al Visitador. Si en les constitucions que segueixen la línia de les Escolàpies, a través de les quals es van aprovar per les Filles de la Misericòrdia, hi ha set funcions que són pròpies del Visitador, en el cas de les Germanes de la Puresa, el Visitador serà designat pel bisbe perquè «il·lustri o aconselli la Superiora General».⁹⁷

Les religioses de la Puresa van ser aprovades per la Santa Seu dia 10 de maig de 1901.⁹⁸

---

⁹⁵ *Exhortación pastoral y Constituciones [...] Hermanas de la Pureza de María Santísima*, pàg. 6. JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, 1418.

⁹⁶ *Exhortación pastoral y Constituciones [...] Hermanas de la Pureza de María Santísima*, pàg. 34. JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, 1433.

⁹⁷ *Exhortación pastoral y Constituciones [...] Hermanas de la Pureza de María Santísima*, pàg. 36-39, *Constitución XVII. Del Visitador*, artículo 1. JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, pàg. 1434.

⁹⁸ *Congregación de Hermanas de la Pureza de María Santísima. Decreto de aprobación pontificia del Instituto y sus constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía de Amengual

Encara que les Zeladores del Culte Eucarístic van passar per l'«Institut Diocesà de Caritat», del qual ens ocuparem succintament a continuació, comptant amb una sola casa, no van ser uniformades com les altres.⁹⁹ El tracte favorablement discriminatori es devia al fet que el fundador era el rector del Seminari de Sant Pere, Miquel Maura Montaner, germà del gran polític Antoni Maura.

b) Des de 1901 a 1911, període durant el qual s'aplica la Constitució *Conditae a Christo* (1900), mitjançant les *Normae* (1901) i es crea l'Institut Diocesà de Caritat (1902), que posen la responsabilitat del règim intern en mans de la superiora general

El bisbe Campins va crear l'Institut Diocesà de Caritat per protegir les congregacions laïcals de les possibles agressions dels governs liberals més propers als francesos, com el de Combes, per exemple. Pensava en la política del partit liberal, conduït per Práxedes Mateo Sagasta, que, a partir de la seva nova presència al govern, el 1901, pretenia denunciar el Concordat de 1851 per a aplicar als instituts religiosos la llei d'associacions, i així tindria un instrument de control de les congregacions.¹⁰⁰

Aquesta situació va donar pàbul a una reacció previsor, però absorbent, del bisbe Campins, el qual no era menys impositiu que

---

y Muntaner 1901. JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, pàg. 1486-1488.

⁹⁹ *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas Celadoras del Culto Eucarístico, Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sanjuan, Hermanos 1903. Sobre el règim vegeu la gran diferència amb la resta de congregacions. Omet la referència a la plena subjecció al bisbe, i diu, a la pàg. 29, *Segunda Parte. Del régimen y estructura del Instituto. Capítulo I. de la primera autoridad en el Instituto y del Capítulo General. 134 La Superiora General con su Consejo ejerce de una manera ordinaria la suprema autoridad en la Congregación: el Capítulo General la ejerce con carácter extraordinario.*

¹⁰⁰ Pere XAMENA FIOL, *Religiosas Trinitarias de Mallorca, (Reseña histórica)*, Mallorca 1980, pàg. 44. FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 235-239, on disposam d'una bona síntesi, que ofereix una visió política del moment, així com la reacció previnguda del bisbe Campins. ÍD., *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)* (Col·lecció Seu de Mallorca 12), Palma: Publicacions Catedral de Mallorca 2015, pàg. 408-411.

EL VISITADOR I EL CONTROL DE LES CONGREGACIONS FEMENINES
MALLORQUINES, I EL DELS MISSIONERS DELS SAGRATS
CORS DE JESÚS I MARIA

---

els seus antecessors, assistit pel vicari general, Antoni M. Alcover.¹⁰¹ Tots dos, fa un segle, al llarg de quinze anys van protagonitzar un dels temps més brillants de l'Església a Mallorca, si bé la historiografia encara és lluny de matisar algunes de les seves actuacions. No és la nostra intenció emprendre aquí una revisió d'aquest període, ja que l'objectiu d'aquest treball és ben altre. I, pel que va afectar la vida religiosa, direm sense que puguem argumentar-ho, que Campins, un dels bisbes més ben valorats pels historiadors, i el seu vicari general, el genial filòleg i historiador Alcover, procuraven mantenir allunyats de Mallorca els ordes religiosos, a causa de la seva exempció de l'autoritat episcopal. Era una prevenció de l'episcopat i fins de certs religiosos, no exempta de raó, encara que de vegades manejada poc lleialment. Aquesta aversió, a Alcover no el va excloure de produir escrits de to pujat en defensa dels jesuïtes. D'aquí que, davant l'esplendorós desenvolupament dels instituts religiosos diocesans, van desplegar tots els ressorts del poder, per controlar-los fins i tot la vida quotidiana, contra el que establien les *Normae* de 1901. Si al bisbe no li faltava raó, quan reclamava que es dissenyassin uns límits a l'exempció dels ordes religiosos, modestament diria que els excessos històrics comesos per aquells no constitueixen un referent suficient perquè, l'11 de desembre de 1902, el bisbe creà l'esmentat Institut Diocesà de Caritat,¹⁰²

---

¹⁰¹ Antoni M. ALCOVER, *Vida del Rdm. i Illm. Sr. D. Pere Juan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca*, Ciutat de Mallorca: Estampa d'En Felip Guasp 1915, pàg. 179-180. Íd., *El Ilmo. Sr. D. Pedro Juan Campins Barceló, Obispo de Mallorca* Palma 1915, pàg. 12. Cal rebaixar el to panegirista, quan es refereix a la tasca de Campins en la redacció de les Constitucions que difonia l'Institut Diocesà de Caritat. El text d'aquests codis uniformes, a les parts primera i segona, segueix els articles de les *Normae* romanes de 1901. Tenien aquesta finalitat. Els mèrits per a considerar el bisbe Campins entre els més reconeguts en l'episcopologi de Mallorca no li falten. Per això, no creiem encertada l'acumulació d'encomis que li dirigeix el seu vicari general, Alcover, en un assumpte que més aviat el deshonra. Mn. Alcover va brillar molt més en altres obres, que el situen entre els grans personatges de la història de Mallorca i de la de la filologia de les llengües romàniques.

¹⁰² El decret no es va publicar. Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, *Anys 1886-1858*, Mallorca 2007, pàg. 84-89; FRANCISCO SÁEZ ISERN, «Las congregaciones diocesanas dedicadas a la enseñanza en Mallorca, orígenes y desarrollo (1894-1915)», a *Estudis Baleàrics*, núm. 25 (1987), 41-49, pàg. 45. Íd., «Congregaciones religiosas dedicadas a la enseñanza

que justificava jurídicament una invasió en l'organització interna de les noves comunitats. Tots els trets carismàtics, que van ser el gran mòbil perquè sorgissin en l'Església, quedaven planxats, de manera que cap relleu no n'apareix en les Constitucions, en les quals, en la Primera Part, que havia de ser més densa en espiritualitat, ni tan sols s'hi llegeix el títol de l'institut.

Reiterem que el visitador només es va imposar en el text de les constitucions de les congregacions femenines, i no en les masculines, encara en la laïcal dels ermitans, com hem dit abans. Per tant, no acaba de convèncer que es tractàs de protegir les congregacions recents, perquè les d'homes estaven exposades al mateix risc de ser abolides pels doctrinals liberals que ho estaven les femenines. Que les mesures del bisbe Campins van ser una gran protecció per a aquests instituts és indubtable. Però aquest fet no té res a veure a acomplexar-les amb un visitador, que no sempre va ser un expert en dret civil i canònic, ni tampoc entenia millor els fundadors que les religioses, que eren dipositàries del que entenem com a carisma.

En les constitucions que va produir aquest institut diocesà, totes uniformes en els 222 articles de la vida i el règim de les mateixes congregacions, va desaparèixer el visitador específic per a les congregacions diocesanes femenines.¹⁰³ A més, quedava clar que cap bisbe podia exercir com a superior general, en cap cas, segons el decret *Sacrarum Congregationum principium*, de la Congregació de Propaganda Fide, de dia 26 de gener de 1885,¹⁰⁴ extrem que repetia la Congregació de Bisbes i Regulars, en la resposta que va donar, dia 9 d'abril de 1895, al bisbe de Canàries,¹⁰⁵ i al bisbe de Nancy, el 27 de març de 1896, al qual se li va fer observar la distinció entre la disciplina, que pertany a l'acció externa de l'institut, en la qual el bisbe exerceix la seva jurisdicció, i la disciplina interior

---

en Mallorca. 1794-1915», a *Mayurqa*, 21 (1985-1987), 286.

¹⁰³ Pere-Joan LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 102.

¹⁰⁴ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, núm. 38, pàg. 226.

¹⁰⁵ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, núm. 48, pàg. 241-242.

de l'institut, a la qual pertany, per exemple, l'administració dels béns, que cau fora de la jurisdicció episcopal.¹⁰⁶ *Conditae a Christo* (1900) i les prescripcions de les *Normae* (1901) desenvolupaven els efectes jurídics que s'apuntaven en aquella reorientació de l'estatut canònic dels instituts, tant de dret pontifici com de dret diocesà.

Això no obstant, les constitucions¹⁰⁷ traspuen un fort intervencionisme episcopal, per més que es reconegui que les congregacions tenen el seu propi règim intern.¹⁰⁸ Per això, continuam considerant que amb la creació d'aquest Institut Diocesà de Caritat, el bisbe Campins va incórrer en un dels seus majors errors pastorals, donant curs a una organització per controlar les congregacions femenines sense fonament canònic,¹⁰⁹ ans al revés, les *Normae* reconeixien l'autonomia jurídica en el règim intern de les congregacions mateixes, que, però, mitjançant els visitadors, es comportaven més que mai com congregacions diocesanes.¹¹⁰ Aquell reconeixement és precedit per dos articles que coartaven estrictament la vida de les congregacions:

Segunda Parte. Régimen de la Congregación.

Constitución I. Jurisdicción eclesiástica.

*117.- La Congregación está plenamente sujeta á la jurisdicción del Reverendísimo Obispo de Mallorca.*¹¹¹

---

¹⁰⁶ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, núm. 49, pàg. 242-253, vegeu-ne pàg. 244 i 251. També, en general, pàg. 105.

¹⁰⁷ XAMENA FIOL, *Religiosas Trinitarias de Mallorca*, pàg. 44.

¹⁰⁸ *Carta Pastoral sobre promulgación de nuevas constituciones y nombramiento de Visitador Delegado para las congregaciones diocesanas de Mallorca* (15-10-1911), BOE-OM, 41 (1911), 250.

¹⁰⁹ AMENGUAL I BATLE, «Les agregacions de les cases de la Caritat», pàg. 60. LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 87, comparteix aquesta opinió, citant literalment el passatge al·ludit.

¹¹⁰ FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 253-254.

¹¹¹ També, LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 93.

Aquesta prescripció prové de la mateixa naturalesa dels instituts diocesans, i es troba en les constitucions de les congregacions masculines.¹¹²

*118.- La Congregación no podrá extenderse fuera de la Diócesis de Mallorca.*¹¹³

En canvi, en les Constitucions de 1916, dels Missioners dels Sagrats Cors, llavors diocesana, no existeix la prohibició d'estendre's fora de Mallorca, sinó que es conserva, amb redacció una mica restrictiva, el que deien les *Reglas* de 1895, sobre la disponibilitat dels missioners d'estar disposats a anar a les missions d'Ultramar, és a dir, que, en primer lloc, s'entenia que eren les colònies espanyoles de llavors, poc abans de la independència de Cuba, Puerto Rico i les Filipines, però la redacció podia interpretar-se més obertament. Es refereixen més específicament a donar missions populars

*En las Colonias españolas de Ultramar, cuando lo estime conveniente el Superior General con su Consejo.*¹¹⁴

Les religioses de la Puresa, ja el 1899, en temps del bisbe Campins, projectaren la primera fundació fora Mallorca, a Agullent (València), seguida d'altres.¹¹⁵

---

¹¹² *Constituciones de la congregación diocesana de Padres Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María Mallorca*. Palma: Tipografía La Esperanza 1916, pàg. 30: *Segunda Parte. Régimen de la Congregación. Constitución I. Jurisdicción Eclesiástica. Art. 98. La Congregación está plenamente sujeta á la jurisdicción del Reverendísimo Obispo de Mallorca, mientras permanezca puramente diocesana.*

¹¹³ *Instituto [...] Hermanas Trinitarias, Constituciones, y [...] Siervas de la Santa Familia, Constituciones*, pàg. 37, en ambdós casos. LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 93.

¹¹⁴ *Constituciones de la congregación diocesana de Padres Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María Mallorca*. Primera Parte, Const. I, Art. 2, pàg. 3-4. Aquesta redacció no necessàriament suposa que la Congregació s'implantaria en aquells llocs, sinó que es pot entendre com una missió transitòria. En aquest punt, va ser més oberta la redacció de 1922, *Constituciones de la congregación diocesana de Padres Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María Mallorca*. Palma: Tipografía La Esperanza 1922. (30-01-1922). Primera Parte, Const. I, Art. 3, pàg. 4. De fet, es va crear l'article 3, per a expressar aquesta possibilitat de fundar en terra de missió exterior o *ad gentes*.

¹¹⁵ JUAN MESTRE, *Una insigne balear*, II, pàg. 1457-1458; 1465-1472; 1475-1478.

Passant al règim interior de les congregacions, seguint les *Normae*, núm. 203, i la tònica de tot el text, es diu el següent:

Constitución II. Gobierno interior.

*119.- La Congregación está gobernada intrínsecamente por una Autoridad propia.*¹¹⁶

En efecte, les *Normae*, núm. 203, expressaven clarament que la suprema autoritat de l'institut de manera ordinària la té la superiora general, i de forma extraordinària l'exerceix el Capítol General.¹¹⁷

Seguint les *Normae* de 1901, els capítols generals es desenvolupen amb plena autonomia, tot i que la presidència correspon al bisbe,

---

¹¹⁶ Totes les constitucions contenen 222 articles en la Primera i Segona Part. Per a la «Disciplina particular», indicarem la seqüència d'articles que inclou cada codi religiós: *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas de la Caridad. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911), «Disciplina particular»: 223-258 art. 76 pàg. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas de los Sagrados Corazones. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911). «Disciplina particular»: 223-243 art. 71 pàg. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas Trinitarias, Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911). «Disciplina particular»: 223- 243 art., 73 pàg. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de la Hijas de la Misericordia, Terciarias de San Francisco de Asís, Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911). «Disciplina particular»: 223 - 258 art., 70 pàg. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de las Hijas de la Providencia, Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911). 222; «Disciplina particular»: 223-243 art., 71 pàg. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Siervas de la Santa Familia, Constituciones*, Palma de Mallorca: Tip. Católica de Sebastián Pizá, MCMXI. (25-03-1911). «Disciplina particular»: 223-240 art., 71 pàg. D'ara endavant citaré aquestes constitucions com a Institut Diocesà de Caritat, ja que totes són coincidents en el text, en la paginació i en les línies de cada pàgina, excepte els títols de cada institut. Vegeu la pàg. 37. Agraïm a les Gnes. Felisa García, Germana de la Caritat, Miquela Obrador Veny, Missionera dels SS. Cors, Catalina Rosselló, Franciscana Filla de la Misericòrdia, que ens hagin facilitat una còpia de les constitucions de les seves respectives congregacions.

¹¹⁷ *Normae*, 1901, núm. 203: *Suprema auctoritas in toto Instituto modo ordinario exercetur a moderatrice generali cum suo consilio, et modo extraordinario a capitulo generali.*

o al seu delegat, «sense intervenció de cap altra persona».¹¹⁸ Un cop acabades, tots dos, segons el cas, han d'abandonar la sala capitular. Així ho estableix el següent article

*127.- Terminadas y confirmadas las elecciones dichas, si place al Reverendísimo Obispo ó á su Delegado retirarse del Capítulo, éste podrá proceder á la segunda parte, ó sea, á la deliberación sobre los asuntos del instituto.*¹¹⁹

Aquest mode de procedir, a més que respon a la mentalitat desconfiada de part de la societat i, en concret, de la jerarquia eclesiàstica, sobre les capacitats de la dona, tenia un antecedent que seguia en vigor. En efecte, els superiors dels ordes religiosos femenins, i els bisbes en els monestirs femenins de clausura que estaven sota la seva jurisdicció, presidien les eleccions monàstiques.¹²⁰

Desaparegut el visitador, es va esfumar tota mediatització en l'admissió de candidates a les congregacions, i en la fundació de noves cases,¹²¹ quan les dones van començar a gaudir d'un reconeixement que és el degut a persones adultes, encara que altres reconeixements de part de l'Església trigarien a arribar. Si bé la figura del visitador apareix com una imposició arbitrària de part dels bisbes, la galeria dels visitadors, almenys aparentment, millora la imatge.¹²² Ja hem al·ludit a Mn. Tomàs Rullan, impulsor

---

¹¹⁸ *Normae*, 1901, núm. 224. Dóna a entendre que el bisbe, o el seu delegat, és present només en les sessions en què hi ha eleccions. *Instituto Diocesano de Caridad*, art. 125, pàg. 37.

¹¹⁹ *Instituto Diocesano de Caridad*, pàg. 40. LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 94.

¹²⁰ Juan B. FERRERES, *Las religiosas según la disciplina vigente. Sus confesores. Cuenta de conciencia. Clausura. Votos. Elección de superiores*. Madrid: Razón y Fe 1908, pàg. 264-265.

¹²¹ *Instituto Diocesano de Caridad*, pàg. 59-60.

¹²² LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 103-104. FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 159-160, 253-254.

de la congregació de la Puresa.

D'altra banda, ja vam deixar constància de les pautes que han de seguir els superiors generals, quan visiten les comunitats, i quan hagin de nomenar un visitador general o *ad casum*.¹²³

c) Des de 1911, en què el bisbe Pere Joan Campins crea la figura d'un únic visitador diocesà, fins a la promulgació del Codi de Dret Canònic (1917)

Posteriorment, el 1911, va rematar aquest intervencionisme la *Carta Pastoral sobre promulgación de nuevas constituciones y nombramiento de Visitador Delegado para las congregaciones diocesanas de Mallorca*.¹²⁴ Fa anys que ja vam escriure que, en aquesta pastoral,

*hay una inflación del término jurisdicción, del especial sometimiento, y apelaciones a la Madre Iglesia, que encubren el control y la vigilancia sobre los institutos religiosos, que sí se mencionan. Alguna justificación de tal proceder de índole histórica es difícilmente sostenible, como no es de recibo que esta especie de gestoría para los institutos religiosos diocesanos femeninos, no todos, pues hubo llamativas excepciones,¹²⁵ redactara un modelo de Constituciones, para sus congregaciones, en las cuales a parte del título pocas variantes se pueden percibir.*¹²⁶

En efecte, la pastoral mostra que el bisbe no es resigna a deixar que les congregacions femenines siguin senyores de la seva història, dins el marc canònic establert per la constitució *Conditae a Christo*. Justifica la creació d'un visitador per a totes les comunitats de la Diòcesi, en el fet que des del principi les comunitats religioses

---

¹²³ *Normae*, núm. 255. Cf. nota 2.

¹²⁴ BOEOM, 41 (1911), 248-252.

¹²⁵ Esmentam les Religioses de la Puresa i les Zeladores del Culte Eucarístic. Les primeres, perquè quan es va crear l'Institut ja eren de dret pontifici, i les segones perquè el seu fundador era el rector del Seminari de Sant Pere.

¹²⁶ AMENGUAL I BATLE, *Columna y Antorcha*, pàg. 349, nota 134.

que van sorgir *estuvieron especialmente sometidos á la jurisdicción eclesiástica*.¹²⁷

Diguem que durant l'episcopat de Campins, al costat de magnífiques realitzacions, i contemporàniament a moltes adhesions, també bastants preveres es van traslladar a altres països, especialment a l'Argentina. Entre els seus mòbils podríem descobrir una fugida d'una excessiva intervenció en la vida i el ministeri del clergat.¹²⁸

No és el cas de discutir aquesta tan arriscada asseveració, que, al nostre entendre, pot ser una altra derivació de l'estudi seminarístic dels concilis visigòtics, de tant de valor, però que no reflecteixen ni de lluny la disciplina dels orígens del monaquisme. La Regla de Sant Benet, per exemple, només esmenta dues vegades el terme bisbe, i molt al final i per a casos extrems, com són el de la conducta de monjos preveres, i sobre un candidat a ser elegit abat que és de conducta indigna.¹²⁹ El monacat hispanovisigot va rebre les regles dels bisbes, fet que degué condicionar el pensament dels bisbes al segle XIX. No obstant això, com sabem, els monestirs, realment, estaven subjectes a l'autoritat episcopal. Eren catòlics, «però amb autonomia, tant en l'aspecte econòmic com en el disciplinari».¹³⁰

---

¹²⁷ *Carta Pastoral [...] y nombramiento de Visitador Delegado*, pàg. 249.

¹²⁸ AMENGUAL I BATLE, *Columna y Antorcha*, pàg. 349, nota 134, i pàg. 380, nota 48.

¹²⁹ *Sancti Benedicti, Regula Monachorum*, Philibertus SCHMITZ (ed.), Christina MOHRMANN (stud.), Maredsous 1955, cap. 62 i 64, pàg. 127 i 130.

¹³⁰ No pensava així, el 1874, el benedictí Pius Bonifatius GAMS, *Die Kirchengeschichte von Spanien, II: Vom vierten bis Ende des elften Jahrhunderts. Jahr 305-1085*, Regensburg 1862-1879 (reimpr. Akademische Druck- und Verlagsanstalt, Graz 1956). SCHÄFERDIEK, Knut, *Die Kirche in den Reichen der Westgoten und Suewen bis zur Errichtung der westgotischen katholischen Staatskirche*, Berlin: Walter de Gruyter 1967, pàg. 66-67, on tracta d'alguns canons (19, 27, 28, 38) del concili d'Agde de l'any 506, que servien per al bon ordre dels monestirs, arribant a determinar la conducta dels monjos, fins a precisar detalls de la vida quotidiana; l'observança havia de ser garantida pels abats, cf. HEFELE, *Conciliengeschichte. Nach den Quellen bearbeitet*, II, pàg. 635-638. Garcías M. COLOMBÁS, *El monacato primitivo, I: Hombres, hechos, costumbres, Constituciones* (BAC 351), Madrid: Católica ²1998, [la primera edició és de 1974], pàg. 390-393, tracta de l'època anterior a les invasions germàniques, i no al·ludeix a cap intervencionisme episcopal. José ORLANDIS, *Historia de España. La España visigótica*, Madrid: Gredos 1977, pàg. 248. Alexandre MASOLIVER, *Historia del monaquisme cristià, I: Des dels orígens fins a Sant Benet*, Abadia de Montserrat

En efecte, seria una àrdua tasca cercar casos anàlegs als que presenta, per exemple, el cas del visitador, implantat a Mallorca, per la seva gairebé omnímoda presència. Arriba a condicionar el parer de les religioses sobre les que han de ser les superiores, formadores, i intervé fins i tot en les sortides del convent, o en els viatges fora de la població. Aquesta vigilància apareix com un intrusisme, sense que dubtem de la bona voluntat del legislador, aspecte moral que per a res té a veure amb la història, si no consta per fets verificables. Que això s'aplicàs a les monges de clausura, adultes com eren, ja seria estrany, però controlar des de fora dones que professen una vida apostòlica constitueix un obstacle a la vida apostòlica. Per a justificar aquesta intervenció diocesana en la vida interna de les cases religioses, el bisbe Campins al·legava, a més, una raó que provenia del menyspreu de la dona, que, des de 1798, a Felanitx, havia iniciat una nova forma de cercar la santedat ajuntant-la amb el servei al poble. Aquesta via, diu el bisbe, ha estat

*emprendida entre nosotros por humildes y desvalidas mujeres, al amparo de la autoridad ordinaria.*¹³¹

1978, pàg. 119-132. A la pàg. 127 diu que sovint els bisbes triaven la regla que havien d'observar els monjos, o ells mateixos la redactaven, però per a res al·ludeix a un intervencionisme episcopal en els monestirs. Teodoro GONZÁLEZ GARCÍA, «La Iglesia desde la conversión de Recaredo hasta la invasión árabe», a *Historia de la Iglesia en España*, GARCÍA-VILLOSLADA, Ricardo, (dir.), I, *La Iglesia en la España romana y visigoda (siglos I-VIII)*, (BAC maior 16), Madrid: Católica 1979, pàg. 613-660, recull noms de molts de bisbes, com a autors de regles monàstiques, però difícilment es trobarà una paraula sobre la seva intervenció en els monestirs, i rarament es pot rastrejar tan sols el títol de bisbe. Jesús ÁLVAREZ GÓMEZ, *Historia de la Vida Religiosa. I: Desde los orígenes hasta la reforma cluniacense*, Madrid: Publicaciones claretianas 1987, pàg. 345-403, desenvolupa aquest llarg capítol, amb el mateix sentit que els autors que hem citat abans, per ordre cronològic. Seria fàcil adduir-ne testimonis més especialitzats. Malgrat que siguem reiteratius, repetim que el bisbe Campins s'inspirava en la tradició canònica hispanovisigoda, en la qual es va començar per criticar desordres, com els atribuïts a Priscil·lià, etc., i es van donar pautes per a la vida monàstica, però el repetit rastreig dels cànons conciliars en cap manera no permet deduir que els bisbes s'immiscissin en la vida interna dels monestirs, sovint situats en zones inhòspites i amb tendència a l'eremitisme.

¹³¹ *Carta Pastoral [...] y nombramiento de Visitador Delegado*, pàg. 250.

Aquesta mentalitat era molt estesa. No oblidem que va ser ben entrat el segle XX, quan es va concedir a les dones el vot en les eleccions polítiques. No obstant això, aquestes dones no eren tan desvalgudes. En efecte, a més de la seva vigorosa vida de fe, que no podem analitzar, es van fer presents entre els empestats, van canviar la situació higiènica d'innombrables llars, van alleujar nombrosos ancians, i van obrir les portes de la lenta alfabetització de la dona, van omplir les catequesis parroquials i van baixar la mortalitat infantil. Van ser més eficaces que l'administració civil, que cobrava impostos, i que l'administració diocesana, que les regia amb visitadors. Si no van arribar al Perú, va ser per causes més aviat clericals que per la seva feblesa. Però van ser presents al costat dels soldats hospitalitzats en les campanyes al Marroc. Repetim-ho, fins i tot l'intervencionisme del bisbat de Mallorca retallat per la constitució *Conditae a Christo*, com el mateix bisbe Campins ho va reconèixer quan va escriure que:

*A nadie ha de extrañar que existan algunas discrepancias entre las mencionadas leyes y la manera de ser de las fundaciones diocesanas, si se consideran la antigüedad de éstas, la angostura de su condición, y la tutela á que han estado sometidas, mientras en la legislación sobre las congregaciones ha ido creciendo, y adaptándose a las necesidades presentes, y puntualizando todo lo que concierne al régimen de las personas consagradas á Dios por la observancia de los votos esenciales á la vida religiosa.*¹³²

No obstant aquest reconeixement de la desconfiada legislació diocesana, el bisbe feia el pas de distingir entre l'esfera de la vida interna de les congregacions femenines, que quedava completament definida en les Constitucions, i regida per la superiora general de cada institut, de la disciplina externa de les Congregacions, sobre la qual el bisbe mantenia la seva convicció que havia de controlar-la. Per a això raonava a l'estil del discurs que hem seguit en les Constitucions de les Filles de la Misericòrdia. És a dir, el bisbe desitjaria atendre directament les obligacions que li imposen les

---

¹³² *Carta Pastoral* [...] y nombramiento de Visitador Delegado, pàg. 250-251.

congregacions, però les seves múltiples tasques li ho impedeixen. Llavors, continua:

*Hemos tenido á bien instituir un Visitador Delegado para todas las Congregaciones Diocesanas disponiendo cesen en su oficio todos los que actualmente ejercen con laudable celo alguna intervenció en el régimen de aquéllas, á fin de que esté más afianzada la unidad, y Nos sea más fácil el ejercicio de la jurisdicción que Nos compete.*¹³³

En conseqüència, assenyala el dia primer de l'any que venia, 1912, com a data en la qual hauran d'entrar en vigor les noves Constitucions, per a aquestes congregacions. Durant el mes de gener es convocarà el primer Capítol General, d'acord amb la nova legislació, en la qual, adverteix el bisbe:

*Hemos incluido en un mismo volumen algunos apéndices, ya sobre los oficios inherentes al fin particular y secundario de la Congregación, ya para dar más exacto cumplimiento á lo que se prescribe en las mismas Constituciones.*¹³⁴

Aquesta era la forma d'editar les Constitucions, aprovades el 1911, abans que a l'octubre el bisbe Campins publicàs la pastoral que ens ocupa. Totes seguien el mateix model.¹³⁵ Aquests apèndixs estaven prevists en les *Normae*, núm. 38.¹³⁶

En les constitucions no es podien citar les Sagrades Escripures, ni els concilis, els Sants Pares i els teòlegs, ni qualssevol autors.¹³⁷

---

¹³³ *Carta Pastoral [...]* y nombramiento de Visitador Delegado, pàg. 251.

¹³⁴ *Carta Pastoral [...]* y nombramiento de Visitador Delegado, pàg. 252.

¹³⁵ LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 90-103.

¹³⁶ *Normae secundum quas Sacra Congregatio Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium*. Romae: Typis S. C. de Propaganda Fidei 1901. (21-06-1901). A SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos simples*, núm. 57, pàg. 272.

¹³⁷ *Normae*, núm. 27.

Tampoc no hi cabia la llei civil,¹³⁸ ni aquest codi podia ser anomenat Regles,¹³⁹ terme que servia per a denominar les grans regles monàstiques. Els Missioners dels Sagrats Cors van usar aquest terme fins a 1916, data en la qual es van adaptar les Regles a les *Normae*, i va ser recobrat, amb certa justificació teòrica, l'any 1983. A més, els fins de la congregació s'expressaven a partir de dos versets de l'evangeli, cosa quasi insòlita, però sortida del Fundador.

És del tot palès que, com ho va observar Llabrés, aquestes constitucions, produïdes en sèrie per l'Institut Diocesà de Caritat, van fer perdre el color carismàtic a les diverses congregacions, molt més encara del que ho exigien les *Normae* de 1901. Més greu encara era no permetre, per les Constitucions, que les congregacions no poguessin estendre's fora del bisbat de Mallorca, cosa que no es devia només als orígens insulars de les mateixes,¹⁴⁰ sinó que era una manera curial per a seguir controlant aquests instituts.¹⁴¹ Tal limitació no té empara alguna en les esmentades normes romanes, ni en la constitució *Conditae a Christo*. A Mallorca hi ha hagut una tradició missionera, hereva del beat Ramon Llull, de sant Juníper Serra, de sant Pere Claver i dels missioners de totes les èpoques. Tant les Filles de la Misericòrdia com els Missioners dels SS. Cors tenien prevista la sortida a altres continents.

En aquest sentit vam fer unes indicacions sobre les exhortacions que el bisbe Campins va fer al fundador d'aquests missioners, P. Joaquim Rosselló, quan, aquest, preveient la possibilitat de l'extensió a altres diòcesis, va demanar la benedicció del papa Pius X,¹⁴² comptant amb la recomanació escrita del mateix bisbe

---

¹³⁸ *Normae*, núm. 28.

¹³⁹ *Normae*, núm. 32.

¹⁴⁰ En aquest punt pensam de manera diferent de LLABRÉS I MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicent de Paül*, II, pàg. 98.

¹⁴¹ FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 268: *degué ser un temps també de servituds, de controls i d'ingerències per part de la jerarquia eclesiàstica, assumides i acceptades perquè aquest era el clima de l'Església mallorquina.*

¹⁴² Aquesta benedicció papal era el primer dels tres passos, previs a l'aprovació de l'ins-

Campins. Quan fou concedida el bisbe recordava que la Congregació estava cridada a seguir una trajectòria lleial als seus orígens,¹⁴³ suggeriment que sempre el P. Rosselló i la mateixa congregació han cercat que sigui una de les seves característiques, la d'entrar plenament en els plans diocesans, on sigui que s'ha implantat.

d) Després de la promulgació del Codi de Dret Canònic

Un cop més, després de la promulgació del Codi de Dret Canònic l'Institut Diocesà de Caritat va procedir a uniformar la legislació per a les congregacions femenines diocesanes, i les constitucions que va dictar són idèntiques en la primera i en la segona part. També les va aprovar el bisbe Rigobert Domènech, el mateix dia, el 23 de novembre de 1918,¹⁴⁴ data intranscendent, a diferència del que va succeir, amb les anteriors constitucions, aprovades el 25 de març de 1911, festa de l'Anunciació.

El títol de la respectiva congregació precedeix el text de les constitucions, però sense que aquest entri en l'articulat de la «Disciplina general», que es desenvolupa en la primera i segona part, que ocupa 77 pàgines, i s'exposa en 266 articles.

Segueix l'articulat que conté la «Disciplina particular», que va títol per la Santa Seu. El segon pas, era obtenir el *Decretum laudis*, al qual, després d'uns anys d'experimentar les constitucions revisades, seguia l'aprovació definitiva de les Constitucions, i, amb aquesta sanció, quedava plenament reconeguda la Congregació. Cf. *Normae*, N. 1-2, 5.

¹⁴³ AMENGUAL I BATLE, *Columna y Antorcha*, pàg. 348-349.

¹⁴⁴ *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hijas de la Sagrada Familia. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía "La Esperanza" MCMXVIII (23-11-1918). (Vermelletes). *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas de los Sagrados Corazones. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía "La Esperanza" MCMXVIII. (23-11-1918). *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas del Amparo. Terciarias de San Agustín. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía "La Esperanza" MCMXVIII. (23-11-1918). *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hijas de la Misericordia. Terciarias de San Francisco de Asís. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía "La Esperanza" MCMXVIII (18-12-1918). *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas de la Caridad. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía "La Esperanza" MCMXVIII. (23-11-1918).

dels números 269 al 309, amb variants en cadascuna de les constitucions, i, encara que el nombre dels articles és el mateix en totes, l'espai que ocupen no té el mateix nombre de pàgines. L'art perquè tot encaixàs en un mateix nombre d'articles no deixa de ser artificios.

Ni tan sols els curials es van molestar per a incloure el títol de les congregacions, en l'article primer, que n'assenyala els fins. El fi primari consisteix en la santificació de les religioses, sense cap al·lusió a les diverses espiritualitats. Seguidament es prestaria a especificar quin és el fi secundari, que és el que justifica la diversitat d'instituts, però un cop més es va optar per la impersonalitat i pel juridicisme més uniformador, que s'expressa en aquests termes:

*El fin secundario de la misma [...] Congregación es realizar las obras señaladas en la disciplina particular.*¹⁴⁵

Quant al règim, segona part, en la «Constitució primera», l'art. 148 diu:

*La Congregación está plenamente sujeta a la jurisdicción del Rdmo. Obispo de Mallorca.*¹⁴⁶

Aquesta autoritat l'exercia ocasionalment el bisbe, segons dictaven les Constitucions, com eren els Capítols Generals, i en altres ocasions decisives. Però la figura del visitador havia desaparegut el 1901, gràcies al fet que les *Normae* marcaven amb diafanitat aquelles manifestacions de la vida interna de les congregacions en les quals la superiora general, amb el seu Consell, tenien l'última responsabilitat. Sobre les qüestions de règim extern, n'hi havia que queien sota la jurisdicció del bisbe, com era l'autorització per

---

¹⁴⁵ *Instituto Diocesano de Caridad*, 23-11-1918, art. 1, p. 9. En canvi, el 1916, les *Constituciones de la congregación diocesana de Padres Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María Mallorca*. Palma: Tipografía La Esperanza 1916, Primera Parte, Constitución I, art. 2, pp. 3-4, on s'especifica en què consisteix el fi secundari de la congregació.

¹⁴⁶ *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hermanas de los Sagrados Corazones. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía «La Esperanza» 1918, p. 48. *Instituto Diocesano de Caridad. Congregación de Hijas de la Sagrada Familia. Constituciones*, Palma de Mallorca: Tipografía «La Esperanza» 1918, pàg. 48.

a fundar una nova comunitat, l'erecció d'oratoris, etc.

El 1924 havia deixat d'exercir les seves funcions l'Institut Diocesà de Caritat.¹⁴⁷ És una de les fites que queda sense dilucidar. València com el bisbe Cervera, era el bisbe Rigobert Domènech, successor del bisbe Campins, el qual havia estat traslladat a Saragossa. No és el cas d'entrar en una història del seu pontificat, perquè no és el lloc i perquè desconeixem la seva època. Amb tot, cal dir que, sense que els historiadors hagin trobat causes de desordres o de desviacions, el bisbe Domènech va realitzar algunes intervencions duríssimes contra dos capítols generals, que eren els primers que se celebraven d'acord amb les Constitucions dictades per l'Institut Diocesà de Caritat.

La primera d'aquestes intromissions la va perpetrar en la sessió capitular de dia 21 de gener de 1918, després que hagués abocat amenaces a les religioses, en una carta de dia 21 de desembre de 1917, prèvia a la reunió del primer Capítol General de les Filles de la Misericòrdia, celebrat segons les Constitucions dictades per l'Institut Diocesà de Caritat. El va presidir el delegat episcopal i canceller secretari, Mn. Vicent Balanzá. Es va procedir a elegir la superiora general, sense que s'arribàs a un escrutini positiu. Encara que estava facultat per a això, el delegat va preferir no decidir l'elecció, sinó que va recórrer al bisbe, el qual, al dia següent, va nomenar una nova superiora general, prescindint dels escrutinis realitzats.¹⁴⁸ A l'altre dia, el bisbe va anul·lar l'elecció de la vicària general, que va recaure en la germana que les religioses haurien volgut triar per superiora general. No l'havien votada, perquè el bisbe els havia advertit de la gravetat de la situació. En realitat les religioses volien donar continuïtat a la germana que concloïa el període com a superiora general, car gaudia de l'estima

---

¹⁴⁷ *Constituciones de la Congregación diocesana de Ermitaños de San Pablo y San Antonio*, Felanitx: Establecimiento Tipográfico de B. Reus 1924, art. 190, pàg. 45.

¹⁴⁸ Alberto BARRIOS MONEO, *El desafío de la Misericordia. El carisma de las Franciscanas Hijas de la Misericordia*, Madrid: Publicaciones Claretianas 1989, pàg. 117-120. FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 262-267.

de la Congregació, després d'anys de servei fecund.¹⁴⁹

El 1919, el bisbe Domènech es va avançar al Capítol General, que tenia les mateixes característiques que el suara esmentat, i va nomenar la superiora general de les Germanes dels Sagrats Cors.¹⁵⁰

Unes conclusions

Encara que la historiografia no hagi prestat molta atenció a la innovació que va suposar la universalització de la professió religiosa, que va adoptar la manera jurídica dels vots simples, va obrir les portes a desenes de milers de dones, i també a nombrosos homes, per a viure la seva fe i el lliurament al servei dels pobres, en formes comunitàries institucionalitzades. Només cal extreure unes simples estadístiques, per a disposar d'una informació sobre com la societat va canviar, gràcies a aquestes persones, des d'una motivació de fe.¹⁵¹ En la creació d'escoles i de centres per a l'atenció als malalts, i, especialment en la visita domiciliària a aquests, en l'assistència a gent gran, als orfes, etc., els instituts religiosos superaven les institucions públiques, que són les sostingudes amb els impostos pagats per tota la població, no solament pels funcionaris. Fins aquí, em permet lamentar aquesta situació, com una de tants milers de víctimes que són d'una desatenció a les petites poblacions de part de l'Estat.

Va ser en aquestes congregacions, llavors encara no reconegudes canònicament com a religioses, on molts bisbes es van imposar a través dels directors o visitadors, quan en el seu naixement i

---

¹⁴⁹ BARRIOS MONEO, *El desafío de la Misericordia*, pàg. 121-122.

¹⁵⁰ Benito COLOMBÁS LLULL, *Historia y espíritu de las Hermanas Misioneras de los Sagrados Corazones*, Palma de Mallorca 1988, pàg. 125. FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 267.

¹⁵¹ JOSEP AMENGUAL I BATLE, «L'Església de Mallorca en el canvi de segle. Un primer apropament a la relació de la visita *ad limina* del bisbe Rigobert Domènech i Valls, de 1917», dins *Clergat i poder en la Mallorca del canvi de segle: Miquel Maura i Montaner. Vè Simposium d'història social de la religió. 12 i 13 de Maig de 2003*. Miquel À. MARÍN GELABERT, (ed.) (Col·lecció *Historia Vitae Magistra*, 4), Postulació de la Causa de Canonització [Mallorca], 2005, pàg. 11-67.

primer creixement aquests instituts s'estenien a diversos llocs, en una multiplicitat de cases. Hem observat com, en el bisbat de Mallorca, aquest plantejament d'una congregació centralitzada i oberta a la seva expansió universal es va donar per primera vegada el 1856, amb les Filles de la Misericòrdia. Aquestes van solucionar l'exigència d'una coordinació i planificació comuna, així com l'aplicació d'uns criteris de discerniment de les noves vocacions, creant la figura del visitador, que seria un prevere, designat pel bisbe, inspirant-se en l'ofici del director que havien creat les Filles de Maria (Escolàpies), com podem llegir-ho en les constitucions.

Aquesta intervenció episcopal es va introduir a partir de dos factors. El primer, consistia en el fet que la situació jurídica dels instituts que naixien no estava emparada per unes normes jurídiques conegudes, ni segures. La vida sempre és anterior al dret. Llavors, el segon factor, que podríem qualificar d'actor, va ser el dels bisbes, que, per la seva condició de ser investits d'un sagrament, regeixen les esglésies locals. Ara bé, atesa la seva falta d'experiència en aquest camp, i la seva formació canònica aliena a tota sinodalitat, quan van haver de canalitzar els nous instituts, en termes generals, els van acollir amb excessives precaucions, i, en comptes d'oferir-los un assessorament que els mancava, se'n van apoderar, instituint els visitadors, que actuaven amb poders omnímodes. Per desembocar en aquest sistema van confluïr l'esmentada mentalitat canònica hispànica, i, potser amb més subtilesa, la desconfiança en la dona, característica ancestral de la societat i, en concret, de molts representants de l'Església.

Que els bisbes tinguessin un gran protagonisme en l'ordenació canònica dels nous instituts té fonaments teològics i històrics, però no en tenen uns i altres les maneres abassegadores amb què van procedir, ordenant i intervenint en la vida interna dels instituts. Per això, gens d'estranyar va ser que la Santa Seu corregís aquests excessos episcopals, dels quals van ser víctimes els instituts femenins.

Que l'ofici de visitador era superflu ens ho dóna a entendre un simple fet, com va ser el del salt de les congregacions diocesanes per emparar-se en el dret pontifici. Aquest simple acte jurídic alliberava una congregació del visitador. Les religioses, a partir d'aquest reconeixement, no estaven ni més ben formades ni més malament que uns anys o dies abans. Encara més, no es coneixen relaxacions en les mateixes, una vegada que van ser alliberades del Visitador, que, difícilment podria ser el presentador carismàtic de les congregacions. Un cas cridaner torna a ser el de les Filles de la Misericòrdia, per a les quals a Roma, dia 11 de març de 1871, es va concedir el *Decretum Laudis*, document que va romandre ocult per a les religioses, fins que fra Arnau Rigo el va redescobrir a Roma, el 1921,¹⁵² la qual cosa va tenir conseqüències jurídiques importants. No obstant això, per més que per dret no els corresponia tenir visitador, el van tenir, i fins el 1918 en van patir l'esmentada intervenció en el Capítol General.

A partir d'aquests fets, les congregacions femenines es van alliberar d'una enutjosa parroquialització, a la qual es referí J. B. Metz,¹⁵³ que, en principi no planteja el dilema: parròquia sí, parròquia no, sinó que crida l'atenció sobre l'empobriment carismàtic d'un institut, quan els seus horitzons no van més enllà d'un projecte parroquial. El mateix fi apostòlic de les congregacions desborda els plantejaments d'una parròquia o d'una diòcesi.¹⁵⁴ Una congregació religiosa, per definició, no és millor ni pitjor que una diòcesi o una parròquia. És una altra cosa.

Afegim que, quan es van alliberar de les intervencions dels bisbes en la disciplina interna, les congregacions van seguir la seva trajectòria amb normalitat, i va ser llavors quan es van plantejar estendre's a altres diòcesis, i van descobrir a poc a poc la seva

---

¹⁵² FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 133, 256-259.

¹⁵³ Johann Baptist METZ, *Zeit der Orden? Zur Nystik uns Politik de Nachfolge*, Freiburg-Basel-Wien: Herder 1977, pàg. 10-11. N'hi ha una traducció al castellà, *Las órdenes religiosas*, Barcelona: Herder 1979.

¹⁵⁴ SASTRE SANTOS, *El ordenamiento de los institutos de votos*, pàg. 31.

essencial vocació missionera *ad gentes*.

Anteriorment les Filles de la Misericòrdia, que en les seves constitucions primeres tenien prevista una semblant expansió, en temps del fundador, el 1859, van assistir els soldats ferits en la guerra d'Àfrica, al Marroc.¹⁵⁵ El mateix fundador aspirava a fundar a Amèrica i va intentar realitzar-ho el 1871.¹⁵⁶ Va ser el 1911, quan les constitucions despersonalitzades van contenir l'article comú a tots els instituts de no poder sortir de Mallorca.

Quan les congregacions es van atènyer al Codi de Dret Canònic, van ser lliures per a normalitzar l'expressió del seu carisma, i van començar a estendre's fora del bisbat d'origen. D'aquesta manera, quan, atenent l'exhortació de Pius XII, *Fidei donum* (21-04-1957), la Diòcesi de Mallorca va enviar preveres i laics a Àfrica i a Amèrica, hi va comptar amb aquestes religioses com unes experimentades col·laboradores. Els seus instituts havien ja creat comunitats a la península Ibèrica, a Itàlia, etc., i, el concili Vaticà II, en el decret sobre la vida religiosa, *Perfectae caritatis*, 20, va exhortar a conservar absolutament l'esperit missioner dels instituts, tendència que reforçà el decret sobre l'activitat missionera *Ad gentes*, 40, fins a urgir que les congregacions que no tenien prevista una presència missionera *ad gentes* havien de plantejar-la, encara que fos reformant les constitucions. Era una urgència eclesial ben contrària a la prohibició de la qual havien estat objecte a principis de segle. La història de la missió, des del segle XIII, depèn de la història dels instituts religiosos. En bona part caldria dir el mateix de les escoles, les universitats, i, ben especialment de l'assistència sanitària i la cura dels infants, especialment de les nines, i els vells. Els ajuntaments s'hi posaren tard i sense recursos humans ni econòmics. El més retardat ha estat l'Estat, que hi ha entrat amb afanys engolidors i no sempre amb projecte d'arribar als més petits, per on solien començar les religioses i els religiosos.

---

¹⁵⁵ FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 91.

¹⁵⁶ FULLANA I PUIGSERVER, *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1856-1921)*, I, pàg. 125.

La tasca del visitador projectava una conducta esquizofrènica en les congregacions, en les quals les religioses eren capaces d'organitzar el seu apostolat docent o el del camp de l'assistència als pobres, però eren tractades com a incapaces de regir-se a si mateixes i d'organitzar un capítol general. El visitador era institucionalment una figura que humiliava les religioses.

D'altra banda, si no hagués arribat la universalització de la professió religiosa emetent els vots simples, la vida religiosa contemporània hauria quedat reduïda als ordes de tradició secular, amb greu detriment del desenvolupament espiritual de tants milers de dones i d'homes, la qual cosa hauria repercutit en la privació d'innombrables serveis socials, que haguessin estat insostenibles, atesos els costos que suposen la creació i el manteniment de les escoles, els dispensaris, hospitals, residències d'ancians, etc. En canvi, la gratuïtat general, encara que no universal, que van implantar els instituts religiosos, va beneficiar l'atenció als pobres. Són aspectes de la vida de la població menys afavorida que no han merescut la deguda atenció de la historiografia, ni tan sols de l'anomenada eclesiàstica, terme que no ens convenç. Una tal marginalització en la història d'aquests serveis ajuda a trobar a l'oblit les poblacions rurals i les marginals de les ciutats. No oblidem que algun institut va néixer precisament per a atendre els pobles petits, i que, a Mallorca, difícilment es trobava una població amb parròquia que, a la primera meitat del segle XX, no tingués una casa religiosa femenina.